

Toenemende eensgezindheid?

De onderdirecteur van het CPB, Prof. Drs. J. Weitenberg, heeft in zijn toespraak tot de Nederlandse Christelijke Werkgevers tijdens de Bilderberg-conferentie onlangs te Oosterbeek enkele opmerkelijke uitspraken gedaan, die het verdienen dat daaraan meer dan vluchtige aandacht wordt besteed. In zijn betoog stelde hij zich de vraag of onze economie in de jaren tachtig in staat zou zijn bij de te verwachten sterke aanwas van het arbeidsaanbod volledige en volwaardige werkgelegenheid te garanderen. En als dat het geval zou zijn, aan welke voorwaarden dan zou moeten worden voldaan. Daarbij zette hij voor de jaren tachtig een pad van economische ontwikkeling uit dat ons aan het eind van de jaren zeventig telkenmale te zwaar blijkt te vallen: achteruitgang van het reëel beschikbaar inkomen, een loonstijging die achterblijft bij de stijging van de arbeidsproductiviteit, herziening van de beloningsstructuur, verdere groei van de collectieve sector, en toename van de gezinsbesparingen ofwel terughoudendheid m.b.t. de consumptieve bestedingen. Soberheid zal het parool van de jaren tachtig zijn, als wij willen blijven vasthouden aan de doelstelling van volledige en volwaardige werkgelegenheid.

Nu is dat pleidooi voor versobering op zich zelf zo opmerkelijk niet. De noodzaak van inkomensmatiging wordt bijna allerwegen beleden door degenen die over andermans inkomen praten. Opvallender is dat Weitenberg de collectieve sector wil ontzien. Uitbreiding van de collectieve sector is noodzakelijk om de aanwas van de beroepsbevolking in de jaren tachtig op te vangen, niet alleen wat kwantiteit betreft (het arbeidsaanbod zal in die periode jaarlijks gemiddeld met zo'n 27.000 manjaren en 16.000 vrouwjaren toenemen), maar vooral ook wat de kwaliteit van de arbeidsplaatsen betreft (de overheid vraagt hoger gekwalificeerde arbeid dan het bedrijfsleven). De bijbehorende stijging van de collectieve lastendruk met 0,4 procentpunt per jaar wordt op de koop toe genomen.

In feite verlaat Weitenberg hiermee de pure arbeidskosten-theorie die in de voorbije jaren zo'n opmerkelijke opmars doormaakte en overigens eveneens uit de gelederen van het Planbureau afkomstig is. Die theorie leert immers dat een toename van de collectieve lasten leidt tot een uitholling van de rendementen en een verlies aan arbeidsplaatsen. Uitbreiding van de collectieve sector zou bij gelijkblijvend financieringstekort een negatieve multiplier hebben m.b.t. de werkgelegenheid. Weitenberg stapt nu in het schuitje waarin zich reeds Van den Doel en anderen bevinden, die groei van de collectieve sector en inkomensmatiging in de particuliere sfeer voorstaan, zij het op grond van andere motieven. Staan bij de laatsten de behoeften van de consument centraal, die sterker naar collectieve dan naar individuele goederen en diensten zouden uitgaan, bij Weitenberg zijn het de kwantiteit en de kwaliteit van het arbeidsaanbod die het beeld bepalen, maar de aanbevelingen gaan in dezelfde richting.

Het belangrijkste is dat Weitenberg niet alleen staat, want van meer gewicht wellicht dan de uitspraken van een theoreticus zijn de meningen van degenen die met die arbeidskosten worden geconfronteerd. In zijn column in dit nummer zet Van Stiphout uiteen dat de werkgevers van de AWW en de FME in hun nota *Welvaart en werkgelegenheid* gelijklopende opvattingen huldigen.

Daarmee lijken de gelederen zich te sluiten en het economenvolkje weer op één lijn te komen. De tweespalt die in de loop van de jaren zeventig was ontstaan tussen keynesianen en aanhangers van de arbeidskostentheorie lijkt aan het eind van dit decennium als sneeuw voor de zon te verdwijnen. De economenstrijd is gestreden en links en rechts kunnen met

eensluitende aanbevelingen voor de dag komen. Slechts accentverschillen blijven nog bestaan.

Wie nu een totale opleving van het gedeukte imago van de economische wetenschap verwacht en een onmiddellijke opvolging van het gemeenschappelijke advies, loopt toch te hard van stapel. De werkelijkheid is wat weerbarstiger dan de economische theorie. Daar wordt een ommezwaai niet zo snel gemaakt. Dat blijkt als we de „harde voorwaarden” van Weitenberg nader bekijken.

Daar is in de eerste plaats een achteruitgang van het reëel beschikbaar inkomen. Men hoeft niet over veel sociaal-economisch inzicht te beschikken om te kunnen voorspellen dat een dergelijke achteruitgang voor zeer velen een onverteerbare zaak zal zijn. In de tweede plaats moet er ruimte worden vrijgemaakt voor extra beloningen (m.n. voor ploegendiensten en vuil, zwaar werk) om de arbeidsmarkt beter te laten functioneren. Werkgevers en werknemers lijken daarover eensgezind. Het valt echter niet goed in te zien hoe een uitstralings-effect van deze loonsverhogingen kan worden tegengegaan. Haast elke beroepsgroep zal argumenten te over weten aan te dragen om aannemelijk te maken dat haar werk zo niet lichamelijk dan toch wel psychisch als uitermate zwaar en onaangenaam moet worden gekarakteriseerd. De rigiditeit van de loonstratificatie mag voldoende bekend worden geacht. In de derde plaats moet er meer worden gespaard om de investeringen ten behoeve van de selectieve groei op peil te houden. Nu mag aan de explosieve stijging van de hypotheicair- en consumptief-kredietverlening een einde zijn gekomen, vooralsnog zijn er weinig tekenen die wijzen op een sterke geneigdheid tot versobering m.b.t. de consumptieve bestedingen. Ten slotte zijn er nog een ruilvoetverslechtering ten gevolge van een ongunstiger wordende energiebalans (geschat op gemiddeld $\frac{1}{4}$ % per jaar) en de al genoemde stijging van de collectieve lastendruk met 0,4% per jaar. Dan is wel duidelijk dat de jaren tachtig niet gemakkelijk zullen zijn.

Intussen moet daarbij niet uit het oog worden verloren dat dit alles zich afspeelt bij een substantieel lagere groei-voet waarvan in het komende decennium moet worden uitgegaan. Enige tijd geleden noemde de secretaris-generaal van het Ministerie van Economische Zaken, Prof. Rutten, al een groeipercentage van 2 voor de middellange termijn, nu heeft ook de president van De Nederlandsche Bank zich bij hem gevoegd. In een interview in *De werkgever* van 22 november jl. wees Zijlstra erop dat dit percentage doodnormaal is en op lange termijn gezien eigenlijk nooit veel hoger is geweest. Terug naar de tijden waarin passen en meten gewoon was.

Ik signaleerde hierboven een toenemende eensgezindheid onder economen. Dezelfde teneur lijkt zich te hebben voorgedaan m.b.t. het centraal overleg, dat, hoewel mislukt, dit jaar meer heeft voorgesteld dan in jaren het geval is geweest. Van steeds meer kanten wordt ingezien hoe zwaar de problemen van de jaren tachtig zullen zijn. Het is misschien een hoopvol teken dat dit tegenspelers eerder in elkaars armen lijkt te drijven dan de tegenstellingen nog verder verscherpt. Maar daarmee zijn de problemen nog niet opgelost. Het uiteindelijke welslagen van oplossingen waarvan op theoretisch of centraal niveau de richting wordt aangegeven, hangt in laatste instantie af van die grote groep mensen die de laatste jaren heeft getoond zich nog steeds niet zoveel zorgen te maken. Hoe sterk zal de eensgezindheid blijken als zij met de „harde voorwaarden” worden geconfronteerd, die de realiteit van de jaren tachtig stelt?

Inhoud

<i>Drs. L. van der Geest:</i> Toenemende eensgezindheid?	1269
Column Een blanco cheque van ondernemers, door <i>Drs. H. A. van Stiphout</i>	1271
<i>Prof. Dr. H. J. van Zutem:</i> Arbeidsverhoudingen en PBO	1272
<i>Drs. M. H. J. Dullaart:</i> F. de Vries, leermeester van economen	1276
Vacatures	1277
<i>Mr. C. A. de Kam, Ir. F. G. van Herwaarden en Prof. Drs. V. Halberstadt:</i> De proportionele tarieven in de inkomstenbelasting in 1973	1278
<i>Dr. A. J. Butter:</i> Macro-economie is onzin	1286
Maatschappijspiegel In het zweet des aanschijns Een kanttekening bij de extra beloning voor vuil, zwaar werk, door <i>Drs. L. Faase</i>	1287
Boekennieuws	1290

Goede smaak

In Den Haag is onlangs een reuk- en smaakinformatiecentrum opgericht. Lijkt me een netelige zaak. Over smaak valt immers niet te twisten. Hoewel je kunt wel zeggen dat een abonnement op ESB getuigt van goede smaak. Wanneer krijgt u die smaak eens te pakken?

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op
Economisch Statistische Berichten.

NAAM:

STRAAT:

PLAATS:

Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement):

Ingangsdatum:

Ongefrankeerd opzenden aan*:

ESB,
Antwoordnummer 2524
3000 VB ROTTERDAM

Handtekening:

*U kunt natuurlijk ook even bellen: (010) 14 55 11 tst. 37 01.

Redactie

*Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. van der Geest.
Adjunct-redacteur-secretaris: T. de Bruin*

Adres: *Burgemeester Oudlaan 50,
3062 PA Rotterdam; kopij voor de redactie:
postbus 4224 3006 AE Rotterdam.
Tel. (010) 14 55 11, administratie: toestel 3701,
redactie: toestel 3790.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.*

Kopij voor de redactie: *in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.*

Abonnementsprijs: *f. 144,04 per kalenderjaar
(incl. 4% BTW): studenten f. 101,40
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).
Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.*

Betaling: *Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/giro-
acceptkaart) op girorekening no. 122945,
of op bankrekeningno. 25.50.56.877 van
Bank Mees & Hopé NV, Coolsingel 93,
3012 AE Rotterdam, t.n.v. Economisch
Statistische Berichten te Rotterdam.*

Losse nummers: *Prijs van dit nummer f. 3,30
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 122945
t.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.*

Advertentieverkoop:

*Roelants/EPR
Postbus 53021
2505 AA Den Haag
Telefoon (070) 50 33 00
Telex 33101*

*Allé orders worden afgesloten en
uitgevoerd overeenkomstig de
Regelen voor het Advertentiewezen.*

*Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut*

Adres: *Burgemeester Oudlaan 50,
3062 PA Rotterdam, tel. (010) 14 55 11.*

Onderzoekafdelingen:

*Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek*

Een blanco cheque van ondernemers

De AWV, de Algemene Werkgeversvereniging, en de FME, de Vereniging voor de Metaal en de Elektrotechnische industrie hebben onlangs — op 20 november — een opmerkelijke nota de wereld ingestuurd 1). Weliswaar heeft deze publikatie in de persorganen weinig aandacht gekregen, waarschijnlijk omdat er nauwelijks „hot news” in wordt geboden, maar de geëxposeerde gedachten zijn interessant. Deze bevestigen namelijk een filosofie en streven waarvan tot nu toe slechts mompelend mededeling werd gedaan. Gesteld wordt dat de wezenlijke betekenis van de industrie de functie van pijler voor de materiële produktie en vooral de export is. De werkgelegenheid zal weliswaar van belang blijven, maar groei moet men er niet van verwachten. Eisen stellen van buitenaf blijkt geheel niet te pas te komen.

Met de voortrekkersrol van de industrie als schepper van werkgelegenheid is het wel bekeken. De teneur van het rapport is veel meer dat de industrie de enige sector is die ons exportniveau kan waarborgen en zich derhalve op die taak dient te concentreren. Met de export moeten we immers het geld verdienen dat nodig is om onze invoer te betalen. Ook invoer van deels te luxueuze consumptiegoederen en -diensten, dient men daarbij te bedenken.

Terecht wordt gewezen op de vele eisen die vandaag de dag aan de industrie worden gesteld: produktie die zowel op de binnenlandse markt als op de wereldmarkt moet kunnen concurreren, kwalitatief goede arbeidsplaatsen, deelneming aan de besluitvorming door de werknemers, rentabiliteit om zowel op de kapitaal- als op de arbeidsmarkt aantrekkingskracht te hebben, openheid naar de samenleving toe, eisen uit het oogpunt van veiligheid en milieu. Maar ook de aanspraken vanuit vakbeweging en politiek op werkgelegenheid houden onverminderd aan. Juist op dit punt beoogt het rapport te missioneren, als het stelt dat niet alleen van de ondernemingsleiding maar ook van overheid, politieke partijen en vakbeweging, die mede de voorwaarden bepalen waarbinnen de industrie moet werken, verwacht mag worden dat zij de continuïteit centraal stellen, ten einde de industrie de gelegenheid te geven vooral haar functie t.a.v. de export te vervullen (blz. 7, 8).

Maar tegenover dit verlangen van de kant van de industrie staat een bereidheid die, voor zover ik weet, nog niet door industriële kringen zo duidelijk is uitgesproken, nl. de financiering van de werkgelegenheid die dan noodzakelijkerwijs in de collectieve sector zal moeten worden gerealiseerd. De ondernemers zeggen het wel iets anders: Winst in de industrie zal moeten bijdragen aan werk elders en aan vernieuwing en verbetering van de kwaliteit van het werk in de industrie zelf. Zodoende zijn (volgens het rapport) vanuit de industrie normen gegeven voor het niveau van de collectieve lasten, „enerzijds zo hoog als nodig is om passende, op het reële arbeidsaanbod afgestemde werkgelegenheid in de collectieve sector te financieren, anderzijds niet zo hoog dat de financiële gezondheid van de industrie erdoor wordt geschaad” (blz. 9). Ik neem aan dat de industriële ondernemers zich hebben gerealiseerd van welke omvang het nieuwe arbeidsaanbod in de jaren tachtig zal zijn. Het zou immers kunnen gaan om zo'n 700.000 arbeidsplaatsen. Is het niet wat veel om daarvoor een blanco cheque aan te bieden?

Dit genereuze aanbod roept verschillende vragen op. Het appelleert aan de in ons land vrij hevig gevoerde discussie over het (economisch) draagvlak. Na aangekaart te zijn door de WRR hebben vooral Van den Doel en De Vries zich gewaard. Vermaat komt de verdienste toe deze woelingen in overzichtelijke beelden te hebben gevat, daarbij een zestal restricties formulerend voor de omvang van de collectieve sector in een volkshuishouding 2). In het algemeen vindt ook Vermaat dat het onjuist is te stellen dat de collectieve sector wordt gefinancierd door de marktsector (al geeft hij toe dat het er micro-economisch wel op neerkomt). Ook Van den Doel pleegt te benadrukken dat preferenties preferenties zijn of deze nu in de particuliere sfeer dan wel in de collectieve sfeer tot uitdrukking worden gebracht. Voor

de onderhavige problematiek heb je daar echter m.i. slechts dan wat aan als de burgers/consumenten bereid zouden blijken te zijn niet zo onverminderd vast te houden aan hun particuliere voorkeuren en bestedingsmogelijkheden. In deze zin heeft de marktsector het primaat over de collectieve sector, ook al zou ik zelf wensen dat het anders was.

Dit brengt me op het tweede aspect van deze zaak. Gebleken is de laatste maanden dat matiging aan het loonfront geen succesvolle operatie is. „Werkgelegenheid door solidariteit” kan blijkbaar door betrekkelijk kleine groepen zodanig ondermijnd worden, dat — bedreigd door afbrokkeling en linkse inhaal-manoeuvres — de vakbeweging in de kortste keren de primaire arbeidsvoorwaarden herontdekt heeft. Het is droevig om vast te stellen, maar het solidariteitsappell moet wel verstommen in de „no nonsense”-sfeer van de huishoudportemonnee in Rotterdam en omstreken.

Nu ook de industriële ondernemers afhaken wat de werkgelegenheid betreft en een beroep op solidariteit geen uitzicht lijkt te bieden, is de toekomst wellicht verder vastgelegd dan we vermoeden. De overheid krijgt wel een grotere verantwoordelijkheid voor de werkgelegenheid, maar moet maar zien hoe ze aan de centen komt. Ondernemers en werkers zullen de buit eerst verdelen. De politieke situatie wordt er daardoor niet rooskleuriger op. De manoeuvreerruimte voor politieke partijen wordt buitengewoon klein. Geveesd moet worden dat de eisen der actieven even luid zullen klinken uit de achterbannen van de VVD als van de PvdA. Lood-om-oud-ijzertheorieën die in de jaren zestig nog slechts betrekking hadden op staatkundige vernieuwing dreigen nu ook de sociaal-economische sector te annexeren. Er zal veel moed nodig zijn voor nieuwe politieke mobilisatie.

1) *Welvaart en werkgelegenheid*, Haarlem/Zoetermeer, 20 november 1979.
2) A. J. Vermaat, *De draagvlak-theorie nader beschouwd*, *Maandschrift Economie*, jg. 43, 1979, no. 5.

Arbeidsverhoudingen en PBO

PROF. DR. H. J. VAN ZUTHEM*

De gedachte dat de oplossingen voor de structurele problemen van de Nederlandse economie moeten worden gezocht binnen het kader van een vorm van publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie, leeft nog steeds. De vitaliteit van deze gedachte is des te opmerkelijker, omdat de naoorlogse pogingen tot verwezenlijking ervan grotendeels zijn mislukt. In dit artikel geeft Prof. Dr. H. J. van Zutem aan welke voorwaarden naar zijn mening dienen te zijn vervuld om tot een succesvolle bedrijfsorganisatie te kunnen komen. Tevens stelt de auteur zich de vraag in hoeverre de PBO thans in een maatschappelijke behoefte zou voorzien.

Inleiding

Het is bijna 30 jaar geleden dat de gedachte van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie (PBO) in een wettelijke vorm werd vastgelegd. Thans wordt de uitspraak „de PBO is niet tot ontwikkeling gekomen” alom gebruikt, zij het dat welwillende uitzonderingen worden gemaakt voor het topgaan, de SER, de landbouw en bepaalde delen van de sector van de voedselvoorziening.

Het is niet nodig in deze kring uitvoerig uiteen te zetten, vanuit welke idealen de PBO is opgezet. Ik spreek over idealen, omdat ook in de jaren veertig en vijftig de voorstanders van de PBO heel goed beseften, dat de Wet op de bedrijfsorganisatie een kader vormde, dat nog grotendeels moest worden ingevuld. Niettemin stond het uitgangspunt vast: de sociale partners zullen samen, op basis van een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid, de zaken in hun bedrijfstak of sector gaan regelen. Hierin ligt naar mijn inzicht de kern van de PBO-gedachte. Niet de verordenende bevoegdheid, hoe belangrijk ook, maar de bereidheid de zaken samen te regelen, is het uitgangspunt geweest.

Ik wil in dit artikel een poging ondernemen iets meer zicht te krijgen op de oorzaken van de geringe ontwikkeling van de PBO. Vervolgens wil ik de vraag opwerpen in hoeverre onze samenleving behoefte heeft aan een PBO en ik wil ten slotte mijn betoog afronden met de vraag in hoeverre een restauratie van de PBO zinvol is.

Is aan de voorwaarden voor een PBO voldaan?

De vraag naar de oorzaken wil ik vertalen met de vraag: is aan de voorwaarden voor een effectieve PBO voldaan? Ik wees al op het centrale uitgangspunt van de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid, een begrip dat erg veel wordt ge-

bruikt en vaak ook onzorgvuldig wordt gehanteerd. Een eerste kenmerk van het begrip verantwoordelijkheid is, dat degene die een verantwoordelijkheid draagt een taak krijgt toebedeeld, een verplichting heeft gekregen of op zich heeft genomen. Die verplichting houdt o.m. in, dat men gehouden wordt aan afspraken en toezeggingen. Maatschappelijke organisaties, die samen een bedrijfsvorm vormen, aanvaarden daarmee bepaalde taken en gaan t.o.v. elkaar verplichtingen aan. Men doet dat in goed vertrouwen en in de verwachting dat de verplichtingen zullen worden nagekomen.

De vraag is echter aan welke voorwaarden moet zijn voldaan om de verplichtingen te kunnen nakomen? We komen hier op andere, wezenlijke kenmerken van het begrip verantwoordelijkheid. Ik zie de volgende voorwaarden.

1. Allereerst kan niemand zijn verantwoordelijkheid waarmaken zonder *zeggenschap of invloed*. Verantwoordelijkheid veronderstelt beslissingsruimte, dus keuzemogelijkheid. Dit geldt à fortiori in het geval van gemeenschappelijke verantwoordelijkheid. Het samen dragen van verantwoordelijkheid stelt niets voor, wanneer men niet samen beslist over de taken en verplichtingen. In deze gedachte schuilt ook de grote betekenis van de pariteitsgedachte, de deling van de zeggenschap. Er kan niets gebeuren, wanneer men het niet eens wordt. Deling van verantwoordelijkheid, dus deling van invloed, dwingt tot overleg.

Is aan deze voorwaarde voor de ontwikkeling van de PBO voldaan? Op sociaal terrein in de meeste opzichten wel, maar op economisch terrein veelal niet. Bovendien is de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid, dus de deling van invloed, op het belangrijke terrein van de arbeidsvoorwaarden veelal buiten de PBO gehouden.

Ik ben van mening, dat bij de oprichting van de PBO een erg groot voorschot is genomen op de mogelijkheid de economische macht te delen. Wanneer — terecht — de kern van de economische macht wordt gevonden in de beslissingen over investeringen, kapitaalstromen of allocatie van produktiemiddelen, dan blijkt de PBO niet in staat te zijn geweest tot die spreiding van economische macht te komen.

Een van de oorzaken hiervan is m.i. de particuliere eigendom en de bevoegdheden hieraan verbonden in ons rechtsbesef. Dit geldt sterker, wanneer de particuliere eigendom niet anoniem is, maar direct verbonden met de ondernemer zelf. Een andere oorzaak is ongetwijfeld de dynamiek van de economische en technologische ontwikkeling; ik kom hierop straks terug bij de volgende voorwaarde. Verder wil ik wijzen op het wantrouwen tegenover de uiteindelijke bedoelingen van de vakbeweging, waarvan sommige de neiging tot machtsbehoud bij ondernemers zeer hebben versterkt.

* De auteur is verbonden aan de Afdeling der Bedrijfskunde van de Technische Hogeschool Twente. Dit artikel is een bewerking van een lezing die ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van het bedrijfsvormingsbedrijf werd gehouden op 1 oktober 1979.

Meer dan ooit is bij deze ontwikkeling het nauwe verband tussen macht en verantwoordelijkheid naar voren gekomen. Inderdaad, geen kilo verantwoordelijkheid voor een ons zeggenschap, maar hoe wordt de vicieuze cirkel doorbroken?

2. Een tweede voorwaarde voor het dragen van verantwoordelijkheid is *deskundigheid*. Het heeft weinig zin taken te aanvaarden en dus verplichtingen aan te gaan, wanneer er geen sprake is van een reële mogelijkheid tot volbrenging van die taken en het waarmaken van die verplichtingen.

We kunnen ons nu, na dertig jaar, afvragen of bij de oprichting van de PBO niet wat optimistisch is aangekeken tegen de mogelijkheid van met name de werknemersorganisaties, de stormachtige ontwikkelingen op technologisch gebied, het terrein van de internationale handelsstructuren, de internationalisering van ondernemingen e.d. bij te kunnen houden. Werknemersorganisaties zijn krap bemand en zij kunnen zich geen grote aantallen deskundigen op allerlei terrein permitteren. Toch veronderstelt gemeenschappelijke verantwoordelijkheid, dat men kan meepraten en meedelen, alvorens men samen een beslissing neemt.

Het is psychologisch gezien zeer begrijpelijk, dat mensen verantwoordelijkheden mijden, wanneer er een tekort aan deskundigheid is. Aan de andere kant valt het ook te begrijpen dat werkgevers weinig neiging zullen vertonen zeggenschap af te staan, wanneer de sociale partner op allerlei terreinen een tekort aan deskundigheid vertoont.

Hoezeer ook vrijwillige en vrije organisaties als onze werknemersorganisaties de voorkeur verdienen, het blijft een wonderlijke zaak dat men — gedacht vanuit de PBO — deze organisaties met hun minimale financiële basis een zo zware verantwoordelijkheid wil opleggen. Ik hoef bij wijze van voorbeeld slechts te herinneren aan allerlei herstructureringsperikelen om duidelijk te maken hoe vaak vakbonden achter de feiten moeten aanhollen, geconfronteerd worden met ingewikkelde studies en op korte termijn hun mening moeten vormen.

3. Ik noem een derde voorwaarde: een zodanige relatie tot de achterban, dat er sprake is van *gezag en vertrouwen*. De PBO is ontstaan in een tijd, dat de relatie tussen leiding en leden heel wat minder problematisch was. Bestuurders van maatschappelijke organisaties konden toen met grotere zelfsprekendheid rekenen op de nodige volgzaamheid bij de leden dan thans het geval is. Bovendien schept een periode van economische groei uiteraard ook betere omstandigheden voor een minder spanningsvolle relatie.

Met name de werknemersorganisaties hebben te maken gekregen met de gevolgen van de emancipatie van werknemers. Konden vroegere vakbondsleiders nog zeggen, dat de bestuurders niet de kruiers van de leden zijn, in onze tijd moeten de bestuurders voortdurend terug naar de achterban. Ook voor de vakbeweging behoort het charismatisch leiderschap goeddeels tot het verleden. Snel wisselende omstandigheden vragen om voortdurende bijstelling van het beleid. Het gezag, dat de bestuurders kunnen ontwikkelen, moet steeds meer direct ontleend worden aan de behartiging van de belangen, zoals de leden die op een bepaald moment zien.

Uiteraard is dit funest voor een beleid op de lange termijn. Toch wil, zeker in ons land, de vakbeweging een dergelijk beleid voeren. Tegenover de leden zal dit beleid op de lange termijn vaak verpakt moeten worden in korte-termijnbelangen. Massaorganisaties, afhankelijk van vrijwillige lidmaatschappen, kunnen in onze complexe samenleving blijkbaar niet anders opereren.

Wat betekent dit voor de PBO-gedachte? Kunnen de werknemersorganisaties nog verplichtingen aangaan? Verplichtingen aangaan betekent immers niet alleen betrouwbaarheid, maar ook een zekere duurzaamheid van de afspraken. Naar mijn mening raken we hier de kern van de PBO-problematiek. Ik wil hierop nog wat dieper ingaan, omdat we hier te maken hebben met een zaak, die ons stelsel van arbeidsverhoudingen in zijn algemeenheid raakt.

Hoe men het ook wendt of keert, aan de PBO en ook aan ons stelsel van arbeidsverhoudingen ligt de gedachte ten

grondslag, dat de sociale partners bereid moeten zijn niet alleen het belang van de ander serieus te nemen, maar ook een belang te erkennen dat boven de eigen belangen van de partners uitgaat. Ik gebruik hier bewust niet het vage begrip algemeen belang, maar spreek liever over de bestaansvoorwaarden van onze samenleving als geheel. U kunt ze zelf invullen: zorg voor goed onderwijs, de concurrentiepositie t.o.v. het buitenland enz.

In ons land heeft altijd heel sterk de gedachte geleefd, dat niet alleen de overheid verantwoordelijk is voor de bestaansvoorwaarden van onze samenleving. Er is altijd een directe zorg en verantwoordelijkheid voorondersteld van de burger voor de samenleving. In de oudere literatuur over dit onderwerp sprak men altijd zonder schroom over de plichten van de burgers, plichten t.o.v. de samenleving als geheel. In woorden als dienstplicht en belastingplicht komt dit nog tot uitdrukking. In onze tijd is het woord plicht impopulair geworden. We spreken liever over rechten.

Men kan er niet onderuit de vraag te stellen, in hoeverre het evenwicht tussen rechten en plichten is verbroken, met als ingrijpend gevolg dat de zorg voor de bestaansvoorwaarden van onze samenleving liefst aan anderen, vooral aan de overheid, wordt overgelaten. Ik ben persoonlijk van mening dat *het evenwicht tussen rechten en plichten is verbroken*. Hierin ligt de kern van het onvermogen van maatschappelijke organisaties om tegenover elkaar verplichtingen voor de middellange en lange termijn aan te gaan, rekening houdend met de bestaansvoorwaarden van onze samenleving.

Dit geldt voor de werknemersorganisaties, maar ook voor de werkgeversorganisaties. De aard van onze economische orde, waarin de markt met snel wisselende voorkeuren van consumenten en de concurrentie de toon aangeven, draagt hier uiteraard toe bij. Beide typen organisatie hebben bovendien met dezelfde problematiek te maken, nl. de gevolgen van de schaalvergroting, de massificatie, het steeds grotere belang dat aan de materiële welvaart wordt gehecht, kortom: de drang naar privatisering van belang en moraal. In de laatste jaren komt hier nog bij de dreiging van verlies van hetgeen met name op het terrein van de materiële welvaart is bereikt.

Ik wil hiermee overigens niet beweren, dat de mensen nu slechter zijn dan 25-30 jaar of nog langer geleden. De maatschappelijke constellatie doet echter denken aan een hordenloop met vele hindernissen, waarin niet de solidariteit en ook niet het zicht op het geheel, maar de eigen positie centraal staat.

De PBO als idee heeft een groot voorspot genomen op de wil en het vermogen van mensen belangen tegen elkaar af te wegen, de ontwikkeling op de lange termijn in de gaten te houden en op het juiste moment de vruchten te plukken.

4. Ik kom tot mijn vierde en laatste voorwaarde. Ik heb het oog op de kwestie, in hoeverre een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor de gang van zaken gepaard moet gaan met het gemeenschappelijk dragen van het ondernemersrisico door werkgevers en werknemers. Ik zeg nadrukkelijk, *ondernemersrisico*, ter onderscheiding van de risico's die werknemers ook in allerlei opzichten lopen. Zij lopen het risico van verlies van werk, van een deel van het inkomen, van het oude en vertrouwde werk als gevolg van de mechanisering, van gezondheid enz.

Het gaat mij nu om de vraag, of het delen van zeggenschap en verantwoordelijkheid mogelijk is zonder te delen in het verlies. Is de gedachte van het partnerschap, de pariteitsgedachte, uitvoerbaar zonder deling van het ondernemersrisico? Ik heb er weinig moeite mee deze gedachtengang aan te vullen met de deling in de winst. Ook al zou er op dit terrein nog veel kunnen gebeuren, variërend van de zuivere winstdeling tot het delen in de vermogensaanwas, deze deling ligt toch nog altijd gemakkelijker dan de verliesdeling.

We kunnen het probleem ook nog anders stellen. In hoeverre stroken de principes van onze inkomensvorming met de idee van de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid? De arbeidsverhouding is nog altijd sterk gebaseerd op het

looncontract, waarin — hoe begrijpelijk ook — recht en zekerheid, en liefst groei, de centrale principes zijn. Ik vraag mij af of de idee van de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid niet veel meer flexibiliteit naar boven en naar beneden veronderstelt, een flexibiliteit waarin het ondernemersrisico tot uitdrukking komt. Een feit is in ieder geval, dat de afgelopen 25 jaar vrijwel niets is gedaan aan deze kwestie. Een stelselmatige beheersing van de inkomensvorming (van hoog tot laag) van binnenuit, vanuit het gezichtspunt van de groei en de continuïteit van het bedrijf is niet van de grond gekomen.

Op welke wijze zou aan deze verantwoordelijkheid vorm kunnen worden gegeven? Ik zie even af van de complicatie, dat ook hier de eigendomsverhoudingen een grote rol spelen, vooral in het kleinbedrijf. Mijn antwoord is, dat gemeenschappelijke verantwoordelijkheid betekent dat in tijden van voorspoed naast vermogensaanwasdeling ook loonaanwasdeling zou moeten plaatsvinden. De fondsvorming, die hieruit ontstaat, kan in tijden van tegenspoed bepaalde risico's dekken. Wanneer bovendien het loon in sterkere mate gekoppeld zou worden aan de bedrijfsresultaten (een grotere flexibiliteit dus), dan kan langs deze weg de idee van de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid ook materieel verstaald worden.

Ik heb nu een viertal voorwaarden genoemd, die naar mijn mening ieder op zich noodzakelijk zijn, maar afzonderlijk een onvoldoende basis vormen. Het gaat om een gelijktijdig voldoen aan alle vier voorwaarden. Ik herhaal ze nog even: het gemeenschappelijk dragen van verantwoordelijkheid vooronderstelt de aanwezigheid van zeggenschap, deskundigheid, gezag en deling in het ondernemersrisico.

Mijn conclusie is, dat de PBO niet echt op gang is gekomen omdat aan deze voorwaarden niet, of maar zeer ten dele is voldaan. De gedachte van de PBO is in zoverre naïef,

dat onvoldoende is doordacht hoe ingrijpend het samen dragen van verantwoordelijkheid is. Dat samen dragen is meer dan een gevoel, vraagt om meer dan mensen van goede wil. Het raakt de meest wezenlijke kenmerken van onze bedrijfsstructuur en onze economische orde.

Is een PBO wel nodig?

Ik kom nu aan mijn tweede vraag: is een PBO wel nodig? Het gemeenschappelijk dragen van verantwoordelijkheid voor de gang van zaken in de bedrijfstak of sector is uiteraard mooi, maar in hoeverre is dit een doel op zich zelf? Het doel bepaalt de structuur. De PBO is een structuur, een organisatievorm. Er bestaan vele andere organisatievormen, zoals de cao, de bedrijfsvereniging, stichtingen voor opleidingen en voor voorlichting over het produkt, maar ook stakingen, bedrijfsbezettingen, solidariteitsacties, uitsluitingen, beroepsprocedures behoren al lang of sinds kort tot de omgangsvormen tussen werkgevers en werknemers.

Het zou van eenzijdigheid getuigen als men de keuze van de organisatievorm alleen zou laten afhangen van het doel en dus van de doelmatigheid van de organisatievorm. Het doel heiligt niet altijd het middel. Menselijke arbeid, hoezeer ook middel om een inkomen te verwerven, heeft ook een waarde in zich zelf. Arbeidsverhoudingen, hoezeer ook een middel om produktie en dienstverlening tot stand te brengen, hebben een waarde in zich zelf. Het gaat steeds om relaties tussen mensen, om hun taak en verantwoordelijkheid, om het respect tegenover elkaar, om het woekeren met menselijke talenten. In de keuze van de organisatievorm ligt een visie op mens en verhoudingen besloten. In ruimer verband weerspiegelt de organisatievorm ook de visie op de verhoudingen tussen burger, maatschappelijke organisatie en overheid. Bij de benadering van de organisatievorm doen zich twee mogelijkheden voor:

- de organisatievorm is alleen middel om doelen als inkomensverdeling, werkgelegenheid, rentabiliteit e.d. te bereiken;
- de organisatievorm heeft naast middel ook een waarde in zich zelf, hetgeen betekent dat het samen dragen van de verantwoordelijkheid voor het reilen en zeilen van de sector iets is dat op zich zelf nastrevenswaard is.

Ik heb de indruk, dat in het algemeen de nadruk vooral valt op de organisatievorm als middel. Er wordt naar mijn indruk weinig waarde geschonken aan de wilsovereenstemming m.b.t. de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid *als waarde in zich zelf*. Welnu, de vraag dringt zich op of er voor de PBO niet voldoende vervangingsmiddelen aanwezig zijn. Het terrein dat de cao bestrijkt, breidt zich steeds meer uit. We zouden het Amerikaanse voorbeeld kunnen volgen en de onderwerpen, die via onderhandelingen kunnen worden geregeld in principe als oneindig beschouwen. Daarbij komt, dat er steeds meer onderwerpen op hogere niveaus worden behandeld, zoals landbouwpolitiek, sociale zekerheid en sociale voorzieningen. De vraag is dan ook, of een belangrijke zaak als de technologische ontwikkeling ooit binnen de PBO gestuurd en beheerst zou kunnen worden.

Hoe men het ook wendt of keert, de discussie over de PBO is, behalve een discussie over de bereidheid samen de verantwoordelijkheid te dragen (en de voorwaarden hiertoe), ook een discussie over de verhouding tussen overheid en bedrijfsleven. Hoewel begrippen als subsidiariteitsbeginsel, functionele decentralisatie en soevereiniteit in eigen kring uit de mode zijn geraakt, dwingen de omstandigheden van vandaag ons opnieuw kleur te bekennen. Er bestaat ongetwijfeld een sterke neiging om oplossingen te zoeken voor de korte termijn. Het is begrijpelijk, dat de zorg voor de werkgelegenheid een allesbeheersende factor is geworden. Dank zij de sterke economische groei hebben we de ordeningsvraag lange tijd kunnen ontlopen.

Vóór ik een persoonlijk antwoord geef op de vraag „is een

Aan de **openbare scholengemeenschap voor v.w.o., h.a.v.o. en m.a.v.o. "Hugo de Groot"** aan het Nachtegaalplein 55, 3082 NK Rotterdam is zo spoedig mogelijk de betrekking te vervullen van:

leraar of lerares

voor het geven van onderwijs in de

handelswetenschappen en economische wetenschappen

26 lesuren op 1e graads niveau

Inlichtingen worden verstrekt door de rector, de heer dr. P.F. Hovingh, tel.nr. 010-297033.

De Rijks-verplaatsingskostenregeling is van toepassing.

Sollicitaties - zonder overlegging van stukken - binnen 7 dagen na het verschijnen van dit blad te zenden aan burgemeester en wethouders (p/a afdeling Onderwijs, Jeugdzaken en Vormingswerk, kamer 330, Haagseveer 35, 3011 AH Rotterdam); zij dienen vergezeld te zijn van een volledig ingevulde staat van inlichtingen. Deze formulieren worden door genoemde afdeling toegezonden op schriftelijk of telefonisch verzoek - tussen 14.00 en 16.00 uur - (tel.nr. 010-173293).

Gemeente Rotterdam

PBO wel nodig?", wil ik eerst nog een aantal omstandigheden nader toelichten, die voor die beantwoording van betekenis zijn.

- Een eerste omstandigheid is het feit, dat we in onze tijd *meer zicht krijgen op de grenzen van de overheidsmacht*. Weliswaar neemt de betekenis van de overheid via de verdeling van een steeds groter deel van het nationaal inkomen nog steeds toe, maar tegelijkertijd groeit haar afhankelijkheid van maatschappelijke organisaties. Men kan hierop reageren met de stelling, dat het droevig is gesteld met het overheidsgezag. Er is in mijn opinie meer reden vast te stellen, dat er grenzen zijn aan hetgeen een overheid aankan, zeker in een samenleving waarin hard wordt gewerkt aan de emancipatie en de bewustwording van mensen. Maatschappelijke organisaties, die zich dreigend opstellen tegenover de overheid zouden er beter aan doen na te gaan in hoeverre zij zelf, in overleg met elkaar, de zaken zouden kunnen regelen. Het gevaar van een corporatieve staat zit niet in invloedrijke organisaties, die hun eigen zaken regelen, maar juist in maatschappelijke organisaties die de overheid dwingen aan hun leiband te gaan lopen, zonder zelf een verantwoordelijkheid voor het beleid te nemen.
- Een tweede omstandigheid is de *democratisering van het bedrijf*. Deze democratisering is sinds enkele decennia in ons land op gang gekomen en in de discussie over de PBO zal hiermee rekening moeten worden gehouden. Ik ben zelf van mening, dat de democratisering van het bedrijf primair moet worden gesteld en de bevoegdheden van bedrijfsorganen afgeleide en voorwaardelijke moeten zijn. Wanneer bijvoorbeeld de vakbeweging eisen stelt m.b.t. de medezeggenschap over de investeringen, dan dient naar mijn mening die eis eerst t.a.v. het bedrijf te worden beoordeeld.

Welnu, rekening houdend met deze omstandigheden ben ik van mening dat de noodzaak, van waaruit 30 jaar geleden de PBO is ontstaan, nog volop aanwezig is. Sterker nog, de aanvankelijke gedachte die toen hier en daar bestond te komen tot een integratie van de ordening van bedrijf en bedrijfstak in één samenhangend geheel, is actueler dan ooit. Uitgangspunten van toen gelden ook volop in deze tijd, zoals:

- de ontplooiing van de menselijke verantwoordelijkheid;
- de noodzaak van een evenwichtige afweging van belangen;
- de eigen verantwoordelijkheid van het bedrijfsleven t.o.v. de overheid;
- de integratie van sociale en economische criteria.

Wat we hebben geleerd in de afgelopen 30 jaar is, dat we veel scherper zijn gaan zien aan welke voorwaarden moet zijn voldaan om tot een dergelijke ordening te komen. We hebben ook geleerd de verordenende bevoegdheid wat te relativeren. Hierin ligt het aanknopingspunt voor het laatste deel van mijn analyse.

Restauratie van de PBO?

Moet een restauratie van de PBO plaatsvinden? Zou de vraag luiden: „moeten we komen tot de restauratie van de bedrijfsorganisatie?“, dan is mijn antwoord volmondig ja. Maar dan zou een bedrijfsorganisatie moeten ontstaan, waarin:

- de werknemers in de bedrijven en de vakbonden in de bedrijfstakken of sectoren *volledige medezeggenschap ook op economisch terrein* krijgen;
- de vakbeweging via extra heffingen de middelen krijgt zowel in de bedrijven als op bedrijfstaksniveau *de nodige deskundigen aan te trekken*, ten einde een volwaardige gesprekspartner te kunnen zijn in de beoordeling van sociale, economische en technologische ontwikkelingen;

- de vakbeweging, daartoe mede door de economische medezeggenschap en een grottere deskundigheid in staat gesteld, de moed opbrengt meer *leiding te geven aan de opinievorming onder de leden*;
- er ernst wordt gemaakt met een grotere *flexibiliteit* in de loonvorming en met fondsvorming op basis van vermogensaanwas- en loonaanwasdeling, ten einde ook werknemers partner te laten worden in het ondernemersrisico.

Kan of wil men aan deze voorwaarden niet voldoen, dan doet men er verstandig aan elkaar niet langer te hinderen met idealen, die men wel koestert maar in feite niet serieus meent. Het is dan beter de vervangingsmiddelen nog eens grondig te bekijken, al gebiedt de eerlijkheid te zeggen dat men daarmee veel problemen naar de overheid toespeelt.

Ik pleit dus voor een vernieuwing van de bedrijfsorganisatie. Ik meen ook te mogen zeggen, dat onze gemengde economische orde daartoe de mogelijkheden biedt, al betekent handhaving van het marktbeginsel wel dat de sociale partners zich hier en daar beperkingen zullen moeten opleggen. Zo zou het van wijze zelfbeperking kunnen getuigen, wanneer de vakbeweging de investeringsbeslissingen primair binnen het bedrijf laat (en dus als object van medezeggenschap van ondernemer en werknemers in het bedrijf) en op bedrijfstaksniveau in eerste instantie genoeg neemt met bijvoorbeeld een meldingsplicht van bedrijven m.b.t. uitbreiding of inkrimping van werkgelegenheid. Langs die weg kan het bedrijfstakoverleg tot een globaal investeringsbeleid komen, dat *indicatief* kan werken voor de bedrijven.

Wat betreft de verordenende bevoegdheden lijkt het mij wenselijk — wellicht met uitzondering van de heffingen — het publiekrechtelijk karakter aan de PBO te ontnemen ¹⁾. Ik meen, dat juist met het oog op een zorgvuldige afgrenzing van de bevoegdheden van overheid en bedrijfsleven het wenselijk is de mogelijkheid te houden of nadrukkelijk te creëren, dat de overheid op bepaalde terreinen (vooral bij de loon- en prijsvorming) de besluiten van het georganiseerde bedrijfsleven bekrachtigt of ongedaan maakt. De bekende procedure van het verbindend en onverbindend verklaren van overeenkomsten lijkt mij een geschikt middel. Deze weg verdient de voorkeur boven de inschakeling van de overheid als derde partij in het overleg. Een dergelijke overheid zou wel eens te weinig gezag kunnen opbouwen om haar primaire taak (handhaven van recht en gerechtigheid) te kunnen waarmaken. Het lijkt mij voldoende, dat de uitkomsten van het overleg tot uitdrukking komen in (privaatrechtelijke) regelingen, afspraken en overeenkomsten.

Een moeilijke vraag is, of de overheid de instelling van dergelijke privaatrechtelijke bedrijfsorganen moet verplichten. Er is wellicht aanleiding te wachten op het advies van de SER-commissie sectororganisatie. De economische omstandigheden zullen de sociale partners misschien in elkaars armen drijven, ook al mag men daarbij geen innige taferelen verwachten.

Persoonlijk acht ik de kans op het vrijwillig ontwikkelen van een in het voorgaande geschetste bedrijfsorganisatie, waarbij dus volledig aan de genoemde voorwaarden is voldaan, erg klein. De verhoudingen tussen werkgevers en werknemers zijn er niet gezond genoeg voor, vaak ook teveel ideologisch gekleurd, te weinig vernieuwend en experimenteel van karakter. Daarom is een *instelling bij wet onvermijdelijk*, in het besef dat vaker een dergelijke wijze van instelling goede resultaten heeft opgeleverd.

H. J. van Zuthem

¹⁾ Men zou daarnaast ook nog kunnen denken aan verordenende bevoegdheden op het terrein van hygiëne, vakopleiding e.d.

F. de Vries, leermeester van economisten

DRS. M. H. J. DULLAART*

Toen in 1913 de Nederlandsche Handelshoogeschool zou worden opgericht, achtten de besturende colleges van de nieuwe instelling het nuttig, dat naast „chemische technologie” en „hygiëne en sanitaire leer voor de tropen” en andere gewichtige vakken voor de gediplomeerde koopman ook enig onderricht in de algemene economie zou worden gegeven. Het onderwijs in dit laatste vak werd toevertrouwd aan een lector, de 29-jarige Mr. F. de Vries.

De economiedocent bleek zich spoedig in veler gunst te mogen verheugen: het bericht van zijn benoeming tot hoogleraar in 1918 werd door zijn studenten in de grote collegezaal aan de Pieter de Hoochweg met applaus begroet. De Vries zou een van de belangrijkste professoren worden in de eerste periode van de Rotterdamse hogeschool. Toen hij in 1945 Rotterdam verliet om een leerstoel in Amsterdam te aanvaarden, had hij een indrukwekkende reeks professorabele leerlingen helpen vormen; een van hen werd zijn opvolger: Professor H. W. Lambers — óók aanvankelijk als 29-jarig lector.

Waarop berustte het aanzien van De Vries? Boeken heeft hij niet geschreven. In het buitenland (typisch Nederlands criterium!) was hij slechts bij enkelen, zoals Schumpeter, bekend. Groot redenaar was hij niet, een vlotte en hartelijke omgang lag hem niet. Zijn portret toont hem als een deftige, zeer gereserveerde man, in wiens nabijheid het ongemakkelijk toeven leek. Het ontzag voor De Vries berustte uitsluitend op de perfecte beheersing van zijn vak en op de nauwkeurigheid en behoedzaamheid waarmee hij theorieën ontleepte en elk argument controleerde op zijn gewicht. Wiskundige kennis was voor zijn colleges niet vereist; een curve of formule verscheen zelden op het bord. De Vries was qua opleiding en benadering een jurist en elk oordeel over een theorie kwam eerst na ampele overweging en klonk voor zijn studenten als een rechterlijk vonnis, waartegen hoger beroep uitzichtloos was. Het oordeel leek definitief, op dezelfde wijze waarop nu nog bewonderaars van Otto Klemperer diens interpretaties van Beethoven als „endgültig” ervaren.

Het oordeel leek definitief, maar voor De Vries was elk oordeel voorlopig en zijn betere leerlingen wisten dat. Het bleek uit zijn belangstelling voor elke nieuwe stroming, voor elk nieuw argument. Hij was de eerste Nederlandse econoom, die de Amerikaanse micro-economische literatuur hier introduceerde.

Het voorlopige karakter van zijn denken werd nog versterkt, toen in de jaren dertig bleek, dat de depressie in zijn stortvloed ook economische theorieën overspoelde. De Vries, die aanvankelijk uiterst terughoudend stond tegenover overheidsinmenging in de „interne” aangelegenheden van het economisch verkeer, ontwikkelde zich in die jaren tot een vasthoudend pleitbezorger van

„ordering” van het economisch leven. De liberaal Ernst Heldring betitelde hem hierin zelfs als „een dweepzieke drijver”. Daarbij ging De Vries’ interesse minder naar de nieuwe macro-economie uit, dan naar de ontwikkelingen in de prijstheorie en de wijzigingen in de economische orde: de nieuwe markt vormen (Chamberlin, Robinson) en de consequenties van de beperkte mededinging voor het theoretisch beeld, dat de econoom en de staatsman behoeft.

De werkelijkheid heeft het De Vries niet gemakkelijk gemaakt. De omtrekken van de geleide economische orde laten zich nu eenmaal moeilijk traceren, ook al omdat de wensen omtrent de orde steeds veranderen. De oude orde was in vergelijking daarmee eenvoudig in opzet en streven. De mens werd verantwoordelijk gesteld voor het eigen handelen; de naaste werd, in dit theoretische beeld, slechts op de markt ontmoet, waardoor de samenleving leek op een net van louter contractuele bindingen. Zij die niet op eigen benen konden staan tuimelden door de mazen, hopelijk in een vangnet van particuliere liefdadigheid.

De depressie van de jaren dertig maakte echter duidelijk, dat ook diegenen, die het niet schortte aan toerekeningsvatbaarheid, zich niet staande konden houden. Twee benaderingen zijn dan mogelijk: ofwel bijzondere omstandigheden worden aansprakelijk gesteld, ofwel de maatschappelijke orde wordt als schuldige aangewezen. Naarmate de depressie duurde plaatsten meer econoomen zich op het tweede standpunt. De Vries was van mening, dat zich structuurwijzigingen hadden voorgedaan, die het onmogelijk maakten te verwachten, dat de marktwerking steeds het maatschappelijk gewenste resultaat zou opleveren. Dergelijke structuurwijzigingen komen bij De Vries onder meer voort uit de in die tijd veel gehoorde opvatting, als zouden de vaste kosten een overwegende invloed op de kostencurve van de onderneming uitoefenen, een opvatting die later door Prof. Verdoorn is bestreden.

Indien de onbelemmerde marktwerking niet meer het middel is, waaraan de economische orde zonder restrictie kan worden toevertrouwd, rijst de vraag naar alternatieve organisatievormen. Een planorde met een in details regulerende centrale overheid is ook voor De Vries niet aanvaardbaar, aangezien de persoonlijke verantwoordelijkheid zoveel mogelijk behouden moet blijven. Een corporatisme, van rooms-katholieke zijde bepleit, wijst De Vries af, aangezien groepsbelangen hier het

* Dit artikel verscheen eerder in *EFR-courant*. De schrijver is verbonden aan de Economische Faculteit van de Erasmus Universiteit Rotterdam.

algemeen belang kunnen verdringen. Zo komt De Vries tot een stelsel van bedrijfsorganisatie, dat het midden houdt tussen socialistische en katholieke ideeën, nl. op basis van vrijwilligheid en zonder uitloper in de parlementaire sector. Het is jammer, dat op dit punt nimmer een openbaar debat heeft plaatsgevonden tussen De Vries en de leider van de Tilburgse school, Prof. Cobbenhagen, die over deze vraagstukken stellig anders dacht dan zijn leermeester.

In 1950 wordt De Vries de eerste voorzitter van de Sociaal-Economische Raad, hoewel Cobbenhagen, en zeker Prof. Veraart, oudere rechten konden doen gelden. Zij hadden immers reeds geruime tijd vóór De Vries de vrije mededinging afgewezen en de PBO bepleit. Het SER-voorzitterschap vereiste evenwel een man van gezag in alle stromingen en De Vries voldeed aan dit criterium beter dan een priester als Cobbenhagen of een vóórovertuigd man als Veraart.

Het commissiewerk was voor De Vries niet nieuw. Reeds voor de oorlog was hij lid van de Economische Raad en schreef hij als voorzitter van een overheidscommissie een nog steeds indrukwekkend stuk over de goederentarieven van de Nederlandsche Spoorwegen, zijn omvangrijkste publikatie. De SER kreeg in hem dus een voorzitter, die niet slechts in staat was theoretische steigers te bouwen, maar ook reeds jaren vertrouwd was met het economisch-politieke metselwerk. Een goede openingszet van een nieuwe institutie is een noodzakelijke voorwaarde voor bevredigende uitkomsten: dit gold voor de Nederlandsche Handelshoogeschool in 1913, dit gold ook voor de SER in 1950.

Hoe jammer is het, dat deze man met zijn encyclopedische kennis en zijn inzicht en ervaring er nimmer toe gekomen is een algemene theorie van de gemengde economische orde te formuleren. Een dergelijke opgave vereist het vermogen algemene lijnen te beschrijven en het detail passend in te voegen. Deze spanning tussen het algemene en het bijzondere heeft De Vries nooit kunnen overwinnen. Reeds in zijn eerste academische rede van 1918 worstelt hij met deze materie. Het lag hem achter het bijzondere het algemene te ontdekken, maar dogmaticus wilde hij niet zijn. Hij kon zijn oordeel slechts per geval geven; zoals hij in 1933 formuleert: „... laten wij, vooral in een tijd van verwarring en overgang als de

huidige, ons zelf en anderen niet aan analogieën, stelsels of partijstandpunten trachten op te hangen. Laten wij liever, waar dit op een enigermate begrensd gebied mogelijk is, beproeven: 1e. de moeilijkheden, die zich voordoen, te ontleden; 2e. de beginselen te zoeken, waaraan wij het vraagstuk zouden kunnen toetsen; 3e. de mogelijke standpunten, die bij een oplossing kunnen worden ingenomen, aan te geven; 4e. deze onbevooroordeeld aan die beginselen te toetsen om na te gaan of de innerlijke logica der dingen ons niet noopt de oplossing in een bepaalde richting te zoeken” 1).

Deze zinnen zijn De Vries ten voeten uit. Enerzijds zijn weigering een algemeen stelsel te geven, anderzijds spreekt hij toch van de „innerlijke logica der dingen”. Deze spanning blijft aanwezig tot in zijn laatste grote rede enkele maanden voor zijn dood, de nieuwjaarsrede voor de SER in 1958, waarin de beroemde zinnen die reeds vele economen hoofdbreken hebben bezorgd: „Het economische proces moge in zijn beloop door innerlijke noodzakelijkheden worden beheerst; vorm en inhoud ontleent het aan de steeds wisselende verhoudingen en toestanden, waarin wij leven. Deze institutionele grondslagen van de samenleving zijn het, die tenslotte het resultaat van ons economisch handelen bepalen. Veranderingen daarin doen zich steeds voor, maar hun tempo is thans zo snel en hun invloed strekt zich zo ver uit, dat het kiezen van een vast uitgangspunt bij hun beoordeling en van een vaste lijn bij het beramen van de vereiste maatregelen ons niet wil gelukken”.

„Nederlands grootste econoom”, zoals Prof. Tinbergen hem eens noemde, strekt hiermee de wapens. Capitulatie? Voor zijn leerlingen allerminst. Aldus sprak Prof. Cobbenhagen hem toe, bij de verlening van het doctoraat honoris causa aan de Tilburgse hogeschool in 1953: „Zo hebt gij school gemaakt, een school niet van een bepaalde theorie maar de school van een wetenschappelijke methode, een school, die blijvender is, dan een school van een bepaalde theorie”.

M. H. J. Dullaart

1) F. de Vries, *Beginselen van verkeerseeconomie*, 1933.

Vacatures

Funcctie:	Blz.:
<i>ESB van 28 november</i>	
Hoofd afdeling economie en organisatie (m/v) bij de Bewapeningswerkplaats van de Marine te Den Helder van het Ministerie van Defensie	1253
Economisch onderzoeker (m/v) voor het bureau Onderzoek en Statistiek van de afdeling Economische Aangelegenheden van het Openbaar Lichaam Rijnmond te Rotterdam	1259
Medewerkers Bedrijfstakingonderzoek voor de stafgroep Economisch Onderzoek van De Centrale Rabobank te Utrecht	1263
Chef studiedienst t.b.v. de Hoofdafdeling Nationale Rekeningen van het Centraal Bureau voor de Statistiek te Voorburg	1264
Afdelingshoofd (m/v) t.b.v. het Loonbureau van het Ministerie van Sociale Zaken te Den Haag	1264

Medewerker (m/v) t.b.v. de Hoofddirectie van de Waterstaat, Hoofdafdeling Financieel-Economische en Planologische Zaken, Onderafdeling Begroting van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat te Den Haag	1265
Statistisch analyst (m/v) voor de Stichting Het Nederlands Economisch Instituut te Rotterdam	1265
Economisch medewerker voor het bureau financieel-economisch beleid van de afdeling financiële zaken van de Gemeente Nieuwegein	1266
Statisticus (m/v) voor de Tussenafdeling der industriële vormgeving van de Technische Hogeschool te Delft	1266
Wetenschappelijk ambtenaar (m/v) in tijdelijke dienst (1 jaar full-time of 18 maanden part-time) bij de vakgroep Inleiding Bedrijfseconomie Kostprijs- en Kosteninformatie van de Faculteit der Economische Wetenschappen van de Katholieke Hogeschool te Tilburg	1267
Administrateurs (scheppende functies, studie- of controlewerkzaamheden) bij de Raad der Europese Gemeenschappen te Brussel	1268
Econometrist (m/v) voor de afdeling Arbeidsmarktonderzoek van Het Nederlands Economisch Instituut te Rotterdam	1268
Cost accountant: functie met toekomst voor afgestudeerden economie bij Dow Chemical (Nederland) BV te Terneuzen	IV

De proportionele tarieven in de inkomensbelasting in 1973

MR. C.A. DE KAM
IR. F.G. VAN HERWAARDEN
PROF. DRS. V. HALBERSTADT*

De gevolgen van heffing van belastingen en sociale-verzekeringspremies voor de inkomensverdeling kunnen slechts worden vastgesteld voor zover de inkomensstatistiek daartoe mogelijkheden biedt. Het z.g. eenmalig inkomen is in de CBS-statistiek van de inkomensverdeling over 1973 buiten beschouwing gelaten. Over het eenmalig inkomen in dit jaar waarover volgens proportionele tarieven belasting werd geheven, zijn wel gegevens voorhanden. In dit artikel wordt de betekenis van deze eenmalige inkomens voor de inkomensverdeling geanalyseerd. Aan de hand van nieuwe berekeningen van de verdeling van de belasting- en sociale-premiedruk komen de auteurs opnieuw tot de slotsom dat de drukverdeling van de bestudeerde publieke heffingen in belangrijke mate proportioneel is.

1. Inleiding

Publieke heffingen vormen potentieel een belangrijk instrument ten dienste van het inkomensbeleid. Inzicht in de drukverdeling van bestaande publieke heffingen is onder meer van belang om te kunnen beoordelen of en in hoever hun verdelende werking spoort met (expliciete) inkomenspolitieke doelstellingen. In een voorgaand artikel stelden wij een poging in het werk om de betekenis van inkomstenbelasting en premies voor volks- en werknemersverzekeringen voor de personele inkomensverdeling te analyseren ¹). Het lag voor de hand dat we daartoe in eerste aanleg te rade gingen bij de meest recente, uitvoerige inkomensstatistiek van het CBS, die voor 1973 ²). Deze statistiek geeft immers voor 5,38 mln. inkomensstrekkers met een volledig jaarinkomen van het voorkomen en de omvang van een groot aantal inkomensbestanddelen een verdeling naar 28 klassen totaal inkomen ³), voor zes sociale groepen.

Het blijkt echter dat de CBS-inkomensstatistiek (nog) onvoldoende aanknopingspunten biedt om de herverdelende werking van de beschouwde publieke heffingen volledig in kaart te brengen. Met name wreekt zich dat de statistiek geen verdeling van inkomensbestanddelen naar klassen bruto inkomen geeft, en evenmin gegevens biedt met betrekking tot de cumulatie van inkomensbestanddelen bij afzonderlijke inkomensstrekkers. Verder geeft de statistiek slechts — voor 28 klassen totaal inkomen — informatie over de feitelijk gemiddeld betaalde inkomstenbelasting, vermogensbelasting en premies volksverzekeringen.

Gezien deze beperkingen van de inkomensstatistiek beproefden wij in ons vorige artikel een andere aanpak. Een eerder ontwikkeld standaardmodel voor de berekening van de gemiddelde en marginale druk van bepaalde publieke heffingen

voor werknemers in de marktsector werd uitgebreid door daarin — aan de hand van expliciete criteria — een aantal inkomensbestanddelen op te nemen, waarvan de feitelijke gemiddelde waarde werd ontleend aan de CBS-inkomensstatistiek voor 1973. De met behulp van dit — voor de twee in aanmerking komende sociale groepen afzonderlijk gespecificeerde — uitgebreide model gevonden resultaten houden een theoretisch karakter. De invloed van naar het inkomen berekende publieke heffingen en fiscale aftrekposten op de personele inkomensverdeling valt ook langs de gekozen alternatieve weg niet volledig te traceren. Dit blijkt wel bij confrontatie van de modelresultaten (betreffende de druk van inkomstenbelasting en premies volksverzekeringen) met de desbetreffende gegevens uit de CBS-inkomensstatistiek.

Bij de bepaling van het totaal inkomen van inkomens-trekkers heeft het CBS over 1973 het zogenaamd eenmalig inkomen buiten beschouwing gelaten. Met het eenmalig inkomen wordt evenmin rekening gehouden in ons uitgebreide model ter bepaling van de (theoretische) druk van bepaalde publieke heffingen. Overigens bevat de CBS-inkomensstatistiek wel gegevens over het eenmalig inkomen, dat wordt afgerekend tegen de proportionele tarieven die de Wet op de inkomstenbelasting (Wet IB, *Sib.* 1964, 519) kent.

In dit artikel, dat nauw bij onze vorige bijdrage aansluit, wordt de betekenis van dat eenmalig inkomen voor de drukverdeling van bepaalde publieke heffingen voor zover mogelijk geanalyseerd. In paragraaf 2 wordt omschreven wat eenmalig inkomen is. In paragraaf 3 wordt aangegeven welke gegevens de CBS-inkomensstatistiek voor 1973 over het eenmalig inkomen bevat en worden de beperkingen die aan deze statistiek kleven geresumeerd. In paragraaf 4 hanteren wij een formule voor de berekening van de drukverdeling van publieke heffingen, waarin nu ook het tegen proportionele tarieven belaste eenmalig inkomen is begrepen. Voor de sociale groep waar het eenmalig inkomen in verhouding verreweg de grootste rol speelt, te weten voor directeuren van NV/BV's, wordt met behulp van het uitgebreide model de (theoretische) druk van inkomstenbelasting en premies voor

* De auteurs zijn allen verbonden aan het Centrum voor Onderzoek van de Economie van de Publieke Sector van de Rijksuniversiteit Leiden. Zij danken C.J. den Dulk en Drs. J.P. de Kleijn (CBS, Heerlen) voor hun opmerkingen en R. Goudriaan voor zijn werkzaamheden ten behoeve van dit artikel.

1) F. G. van Herwaarden, C. A. de Kam, V. Halberstadt, Publieke heffingen in 1973: een theoretische drukkerekening met feitelijke gegevens, *ESB*, 6 september 1978, blz. 896-905.

2) Centraal Bureau voor de Statistiek, *Inkomensverdeling 1973 en vermogensverdeling 1974*, deel I (Inkomens- en vermogensklassen) en deel II (Inkomensbestanddelen) Den Haag, 1978.

3) Het totaal inkomen wordt gedefinieerd als de som van de zuivere inkomsten uit arbeid, winst uit onderneming, inkomsten uit vermogen, pensioen en inkomensoverdrachten van de publieke sector, verminderd met de fiscale aftrekposten, behalve giften, buitengewone lasten, onverrekenende verliezen en de dotatie aan de oudedagsreserve voor zelfstandigen, en vermeerderd met de (sinds 1973) onbelaste kinderbijslag.

volks- en werknemersverzekeringen berekend. Ook berekenen wij voor deze sociale groep de (theoretische) druk van alleen de inkomstenbelasting. Deze wordt vervolgens geconfronteerd met de (feitelijke) druk van de inkomstenbelasting volgens de CBS-inkomensstatistiek.

Ten slotte geven wij voor alle inkomensstrekkingen (dus inclusief sociale groepen waarvoor (nog) geen uitgebreid drukkerekeningsmodel is ontwikkeld) de (feitelijke) druk van de inkomstenbelasting, wederom volgens de CBS-inkomensstatistiek, voor twee gevallen, namelijk wanneer bij rangschikking van inkomensstrekkingen naar inkomensklassen wel, onderscheidenlijk niet met het eenmalig inkomen rekening wordt gehouden. Het beeld van de drukverdeling blijkt sterk afhankelijk te zijn van de inkomensgrondslag die wordt gekozen om inkomensstrekkingen te rubriceren. In paragraaf 5 worden de gevonden resultaten besproken.

2. Eenmalig inkomen

Op verzoek van belastingplichtigen wordt het totaal van bepaalde inkomensbestanddelen — indien dit meer dan f. 1.000 bedraagt — niet belast op voet van het progressieve tarief van de inkomstenbelasting, maar tegen een bijzonder, proportioneel tarief 4). De bedoeling van deze regeling is bepaalde verstoringen bij de heffing, als gevolg van de annuïteit en de tariefprogressie, op te vangen indien inkomsten met een aperiodiek of gemengd karakter worden genoten 5). Hierna vermelden wij de belangrijkste categorieën eenmalige inkomsten.

In 1973 waren drie proportionele tarieven van kracht:

- a. een (vast) tarief van 20%;
- b. een (variabel) tarief van 20-40%;
- c. een (variabel) tarief van 25-50%.

Bij de variabele proportionele tarieven is het heffingspercentage gelijk aan het percentage (naar beneden afgerond op een geheel getal) inkomstenbelasting dat is verschuldigd (in het geldende jaar) over de laatste f. 3.000 van de belastbare som, welke bepaald is als het gemiddelde jaarinkomen (= belastbaar inkomen plus onverrekenbare verliezen) over de voorafgaande drie jaar, verminderd met de inkomensafrek van toepassing in het geldende jaar.

Tegen het vaste tarief van 20% worden onder andere afgerekend (Wet IB, art. 57, vierde lid):

- a.1 de *winst* die wordt gerealiseerd bij het *overlijden* van een ondernemer (Wet IB, art. 57, eerste lid, letter a);
- a.2 de *winst* die wordt gerealiseerd bij *vervreemding* van aandelen die behoren tot een zogenaamd *aanmerkelijk belang* (Wet IB, art. 39);
- a.3 de inkomsten uit arbeid in de vorm van *uitkeringen ineens* wegens *overlijden* of *invaliditeit* van werknemers (Wet IB, art. 57, eerste lid, letter h).

Het tarief van 20-40% is onder andere van toepassing:

- b.1 op inkomsten genoten ter zake van de *afkoop* van aanspraken ingevolge een van voor 1 juli 1964 daterende *kapitaalverzekering* met lijfrenteclausule of gemengde lijfrente (Wet IB, art. 75, tweede lid);
- b.2 op inkomsten uit voor 1 september 1970 verkregen *rentespaarbrieven*, welke betrekking hebben op een tijdvak van ten minste drie jaar (Wet IB, art. 77, tweede lid).

Het tarief van 25-50% geldt onder andere voor (Wet IB, art. 57, tweede lid):

- c.1 inkomsten behaald bij *staking* of *overdracht* van een (deel van een) *onderneming* (Wet IB, art. 57, eerste lid, letter a en b);
- c.2 rente begrepen in *kapitaalsuitkeringen uit levensverzekering*, indien een *koopsom* is voldaan (Wet IB, art. 57, eerste lid, letter d).

3. De CBS-inkomensstatistiek 1973 en het eenmalig inkomen

Deel II van de CBS-inkomensstatistiek 1973 ordent de informatie over inkomensstrekkingen en hun inkomensbestanddelen op een aantal manieren. Om de hierna volgende uiteenzetting wat toegankelijker te maken, introduceren wij om te beginnen enkele begrippen:

- YEEN = eenmalig inkomen;
YB = belastbaar inkomen, exclusief YEEN;
YT = totaal inkomen, exclusief YEEN;
TYB = inkomstenbelasting over YB;
TYEEN = inkomstenbelasting (volgens proportioneel tarief) over YEEN;
SG = sociale groep;
IBD = inkomensbestanddeel.

Wij vermelden nu de in het kader van dit onderzoek meest relevante manieren waarop het CBS de informatie over inkomensstrekkingen en hun inkomensbestanddelen ordent:

- a. in de eerste plaats geeft de statistiek voor 5,38 mln. inkomensstrekkingen met een volledig jaarinkomen een verdeling van circa zeventig IBD naar 28 klassen YT en naar zes SG;
- b. in de tweede plaats geeft de statistiek voor 5,89 mln. inkomensstrekkingen met een (on)volledig jaarinkomen eenzelfde verdeling.

In beide gevallen zijn de z.g. bijzondere groepen (met name tijdelijk werkenden) niet in de statistiek begrepen.

- c. in de derde plaats geeft de statistiek voor 6,49 mln. inkomensstrekkingen met een (on)volledig jaarinkomen een verdeling van YT en YEEN, plus daarover verschuldigde inkomstenbelasting (TYB + TYEEN), naar 28 inkomensklassen volgens drie rubriceringen (resp. naar YT, YT + YEEN en YT - TYB). De rubricering naar YT + YEEN wordt slechts gegeven voor één sociale groep (namelijk SG6: dat zijn alle belastingplichtigen). In deze opstelling zijn de bijzondere groepen wel opgenomen;
- d. in de vierde plaats geeft de statistiek voor 26.436 inkomensstrekkingen met eenmalig inkomen een verdeling van YT en YEEN, plus daarover verschuldigde inkomstenbelasting (TYB + TYEEN), naar minder dan 28 inkomensklassen volgens twee rubriceringen (resp. naar YT en naar YT + YEEN). Het aantal inkomensklassen wisselt omdat een aantal (van de oorspronkelijke 28) zijn samengevoegd wegens een te geringe bezetting met inkomensstrekkingen. Dit alles voor vijf sociale groepen (gepensioneerden en inkomensstrekkingen zonder beroep zijn samengenomen).

We duiden in het vervolg inkomensklassen aan met index i ($i = 1, \dots, I; I \leq 28$). We duiden sociale groepen aan met index j ($j = 1, \dots, J; J = 6$). Cel (i, j) geeft dus aan: inkomensklasse i , sociale groep j .

Wij merken op dat de tabellen uit de CBS-inkomensstatistiek betreffende het eenmalig inkomen in twee opzichten verschillen en in één opzicht een uitbreiding betekenen ten aanzien van de tabellen betreffende het totaal inkomen 6):

- in de tabellen van het eenmalig inkomen zijn de sociale

4) Dit bedrag is in 1973 t/m 1979 hetzelfde.

5) Zie voor een uitvoeriger beschouwing over eenmalige inkomensbestanddelen in de inkomstenbelasting: *De proportionele tarieven in de inkomstenbelasting*, Geschriften van de Vereniging voor Belastingwetenschap, no. 141, Deventer, 1976 en *Proportionele tarieven in de inkomstenbelasting (2)*, Bespreking van het Rapport van de Commissie ter bestudering van de grondslagen en onderlinge verhoudingen van de tarieven van de inkomstenbelasting, Geschriften van de Vereniging voor Belastingwetenschap no. 142, Deventer, 1976.

6) Totaal inkomen en eenmalig inkomen worden opgevat conform de CBS-inkomensstatistiek (zie ook paragraaf 2). Totaal inkomen duiden wij ook aan als: periodiek inkomen. Lopend inkomen definiëren wij als het totaal inkomen plus eenmalig inkomen.

groepen „gepensioneerden” en „zonder beroep” samengevoegd;

- in de tabellen van het eenmalig inkomen is het aantal inkomensklassen minder dan 28 en wisselt afhankelijk van de betrokken sociale groep en de rubriceringseenheid;
- belastingplichtigen met eenmalig inkomen zijn op twee manieren naar inkomensklassen gerangschikt 7):
 - a. naar het totaal inkomen (YT) als rubriceringseenheid;
 - b. naar het totaal inkomen plus eenmalig inkomen (YT + YEEN) als rubriceringseenheid.

Ten slotte herinneren wij er aan dat de inkomensstatistiek aan beperkingen onderhevig is 8). Eenmalig inkomen dat in een lage klasse totaal inkomen wordt waargenomen kan desondanks zijn opgekomen aan belastingplichtige inkomens-trekkers met een hoog bruto inkomen. Dergelijke contributabelen kunnen door cumulatie van fiscale aftrekposten immers in een lage klasse totaal inkomen belanden. In welke mate aftrekposten daadwerkelijk cumuleren valt momenteel (nog) niet te bepalen met behulp van door het CBS gepubliceerde gegevens.

Tabel 1 — gebaseerd op inkomensgegevens van het CBS — geeft informatie over het eenmalig inkomen in 1973, uitgesplitst naar de belangrijkste wettelijke bepalingen.

Tabel 1. In 1973 tegen proportionele tarieven afgerekende inkomsten

Inkomensbestanddeel		Bedrag (in mln. gld.)	Aantal inkomens-trekkers	Gemiddeld bedrag
1. Art. 57, vierde lid (YEEN1)		728,4	2.485	f. 293.119
2. Art. 75, 77 (YEEN2)		41,4	1.408	29.403
3. Art. 57, tweede lid (YEEN3)		759,0	21.035	36.083
4. Ander inkomen (YEEN4)		101,6	1.233	82.401
Totaal (YEEN)		1.630,4		

Bron: ESB, 6 september 1978, blz. 897. We vestigen er de aandacht op dat onze tapegegevens (afkomstig van het CBS) afwijken van de later gepubliceerde cijfers. Zie met name tabel 2, onderste regel.

Tabel 1 geeft aanleiding tot het plaatsen van de volgende kanttekeningen:

- het leeuwedeel van het eenmalig inkomen wordt afgerekend op voet van art. 57, tweede en vierde lid van de Wet IB, resp. tegen 25–50% en 20%;
- van de 21.035 inkomens-trekkers met eenmalig inkomen ex art. 57, tweede lid, is ca. 42% zelfstandige (stakingswinst?) en ca. 44% werknemer (kapitaalsuitkering uit levensverzekering?);
- van de 2.485 inkomens-trekkers met eenmalig inkomen ex art. 57, vierde lid, is ca. 36% zelfstandige (overlijdenswinst?) en ca. 45% werknemer (winst uit aanmerkelijk belang?)

Tabel 2 verschaft meer inzicht in de relatieve betekenis van het eenmalig inkomen en de gemiddelde feitelijke druk van de inkomstenbelasting voor vijf sociale groepen. Deze tabel geeft aanleiding tot het plaatsen van de volgende kanttekeningen:

- een relatief gering deel van de inkomens-trekkers (te weten 0,4%) heeft eenmalig inkomen. In verhouding is het eenmalig inkomen het belangrijkste bij directeuren van NV/BV's (SG2) en zelfstandigen (SG1): ruim 3% resp. 2% van de inkomens-trekkers in de onderscheiden sociale groepen (kolom c van de tabel);
- eenmalig inkomen speelt naar omvang verreweg de grootste rol bij directeuren van NV/BV's; het bedraagt ongeveer 18% van het totaal inkomen van deze sociale groep. Ook bij zelfstandigen belooft het eenmalig inkomen nog 3% van het totaal inkomen (kolom d). Voor alle belasting-plichtigen is dat circa 1,6%;
- alle sociale groepen, behalve directeuren, ondervinden een hogere (gemiddelde) druk van TYEEN op YEEN dan van TYB op YT (kolom f, resp. kolom e). Voor directeuren is de druk van TYEEN op YEEN ruim 12 procentpunt lager dan de druk van TYB op YT. Bij de overige sociale groepen is deze onderscheidenlijk circa 7, 13 en 13 procentpunt hoger;
- daarbij moet wel in aanmerking worden genomen dat YEEN slechts bij SG2 een rol van betekenis speelt en dat de druk van TYEEN op YEEN alleen voor SG2 lager is dan de druk van TYB op YT. Het effect blijkt bij vergelijking van kolom e en g: voor directeuren heeft het voorkomen van YEEN een drukverlaging van 2 procentpunt tot gevolg, terwijl YEEN voor de overige sociale groepen een (overigens zeer geringe) drukverhoging tot gevolg heeft;
- een mogelijke verklaring voor de verschillende druk van TYEEN op YEEN voor de onderscheiden sociale groepen is wellicht dat voor zelfstandigen YEEN in verhouding vaak zal bestaan uit winst behaald bij staking of overdracht van de onderneming en dat voor directeuren YEEN in verhouding vaak uit aanmerkelijk-belangwinst zal bestaan.

Figuur 1 geeft in de eerste plaats voor directeuren van NV/BV's (SG2) het aantal inkomens-trekkers met eenmalig inkomen als percentage van het totaal aantal inkomens-trekkers (= α 100; zie vgl. (4.5) in paragraaf 4) 9). De figuur geeft α_{12} naar gemiddelden van 28 inkomensklassen YT, met

7) De eerste manier is ook toegepast om inkomens-trekkers te rangschikken in de CBS-inkomensstatistiek voor 1970. In de CBS-inkomensstatistiek voor 1969 en 1972 zijn inkomens-trekkers gerubriceerd volgens de laatste manier. De indeling van inkomens-trekkers op basis van YT (manier a) maakt de statistiek voor 1973 vergelijkbaar met de inkomensstatistiek voor 1970. De indeling van inkomens-trekkers op basis van YT + YEEN (manier b) maakt de statistiek voor 1973 vergelijkbaar met de inkomensstatistiek voor 1969 en 1972. Overigens wijzen wij erop dat 1973 onvergelijkbaar blijft ten opzichte van 1969 en 1972 ten aanzien van het gehanteerde inkomensbegrip, de wijze van herleiding van onvolledige jaarinkomens en de samenstelling van de populatie.

8) Zie voetnoot 1.

9) In de figuren 1 t/m 6 is de horizontale as logaritmisch geschaald. In figuren 1 en 2 is de verticale as logaritmisch geschaald, uitsluitend voor de guldenbedragen.

Tabel 2. Totaal inkomen en eenmalig inkomen en de druk van de inkomstenbelasting (TYB + TYEEN) in 1973

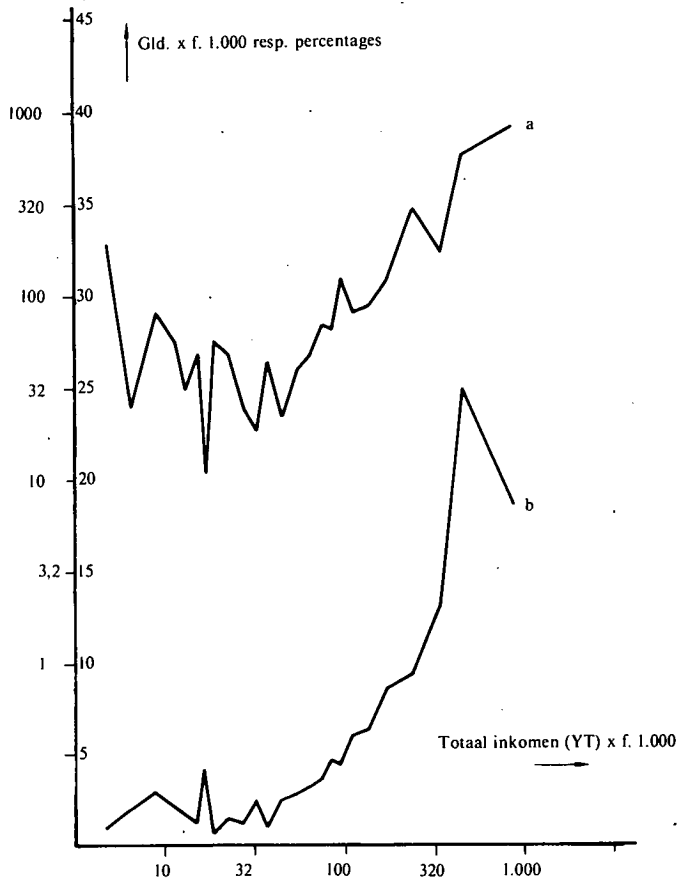
Sociale groep (j)	Totaal inkomen (YT) in mln. gld. a)	Aantal inkomens-trekkers b)	Inkomens-trekkers met eenmalig inkomen (YEEN)		Eenmalig inkomen (YEEN)		TYB als % van YT	TYEEN als % van YEEN	TYB + TYEEN als % van YT + YEEN
			aantal	als % van (b)	in mln. gld.	als % van YT			
1. Zelfstandigen (SG1)	15.804,3	495.665	10.709	2,2%	506,3	3,2%	27,2%	34,2%	27,4%
2. Directeuren (SG2)	4.268,6	70.060	2.267	3,2%	787,2	18,4%	37,9%	25,4%	35,9%
3. Andere werknemers (SG3)	68.456,1	3.808.734	8.915	0,2%	173,0	0,2%	16,9%	29,3%	16,9%
4/5. Gepensioneerden (SG4) Zonder beroep (SG5)	19.785,8	1.514.901	4.547	0,3%	259,3	1,3%	12,4%	25,0%	12,6%
6. Alle inkomens-trekkers (SG6)	108.314,8	5.889.360	26.436	0,4%	1.725,8	1,6%	18,4%	28,3%	18,6%

a) Lopend inkomen.

b) Exclusief bijzondere groepen, inclusief onvolledige jaarinkomens.

Bron: CBS, *Inkomensverdeling 1973 en vermogensverdeling 1974*, deel II, blz. 92–98.

Figuur 1. Belasting over eenmalig inkomen van directeuren (SG2)

a. . . . gemiddeld betaalde inkomstenbelasting volgens proportionele tarieven in guldens (TYEEN/k).
 b. . . . percentage van de inkomstenstrekkers met eenmalig inkomen (α 100).

andere woorden naar cel (i,2). In de tweede plaats geeft de figuur het bedrag in guldens dat de betrokken inkomensstrekkers [= k; zie vgl. (4.4)] gemiddeld aan inkomstenbelasting (= TYEEN) over dat eenmalig inkomen betaalden. Figuur 2 geeft dezelfde informatie, maar dan voor alle belastingplichtigen [met andere woorden naar cel (i,6)].

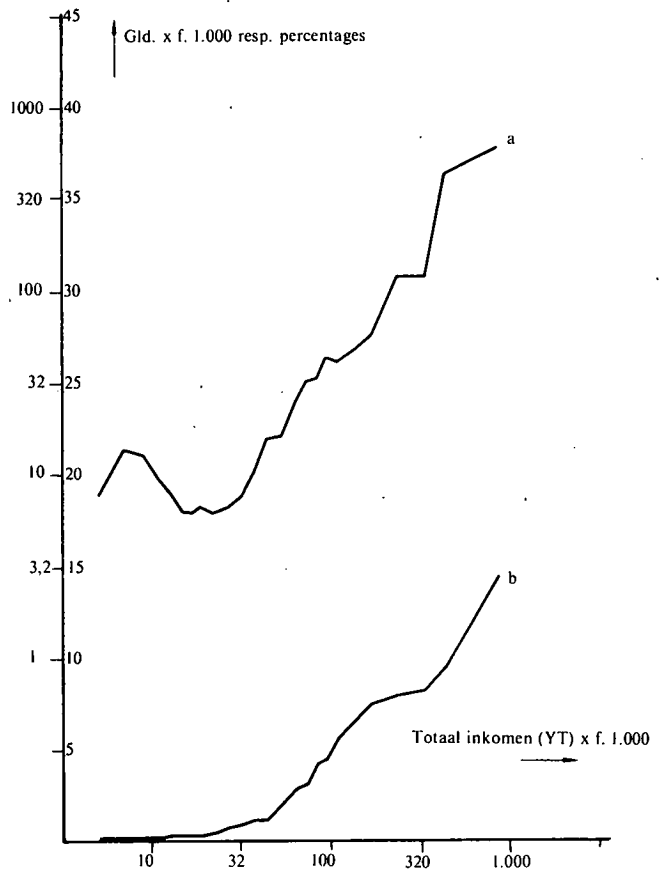
4. De druk van publieke heffingen en het eenmalig inkomen

Bij het opstellen van een formule om de druk van publieke heffingen te berekenen, inclusief de over het eenmalig inkomen verschuldigde inkomstenbelasting, doet zich een aantal moeilijkheden voor.

- Een koppelingsprobleem: inkomstenstrekkers met YEEN zijn ingedeeld in minder inkomensklassen dan inkomstenstrekkers met totaal inkomen (= 28). De noodzakelijke combinatie van gegevens uit beide klasse-indelingen vergt aansluiting van die indelingen op elkaar.
- Een grondslagprobleem: er dient een grondslag te worden bepaald waarop we de in aanmerking genomen publieke heffingen laten drukken (YT dan wel YT + YEEN).
- Een rubriceringsprobleem: we kunnen gegevens gebruiken uit tabellen waarbij inkomstenstrekkers zijn gerubriceerd naar hun totaal inkomen (YT) dan wel naar hun totaal inkomen plus eenmalig inkomen (YT + YEEN).
- Een dataprobleem: de CBS-inkomensstatistiek 1973 bevat geen gegevens betreffende twee publieke heffingen, die aanknopen bij het inkomen, en die we derhalve bij de drukbepaling in aanmerking zouden willen nemen, te weten: het werknemersaandeel in de premie werknemersverzekeringen (PWW) en de ziekenfondspremie (PWF).

Het koppelingsprobleem wordt als volgt opgelost. We

Figuur 2. Belasting over eenmalig inkomen van alle inkomstenstrekkers (SG6)

a. . . . gemiddeld betaalde inkomstenbelasting volgens proportionele tarieven in guldens (TYEEN/k).
 b. . . . percentage van de inkomstenstrekkers met eenmalig inkomen (α 100).

voegen de 28 YT-klassen — plus de gegevens betreffende inkomensbestanddelen (IBD) in die klassen — samen tot het aantal YT-klassen volgens welke YEEN wordt gerubriceerd. Deze bewerking is geoorloofd, aangezien in beide verdelingen (alle IBD naar 28 YT-klassen en YEEN naar minder dan 28 YT-klassen) door het CBS dezelfde klassegrenzen zijn gehanteerd. De herleiding geschiedt door als nieuw klassegemiddelde van IBD te nemen het rekenkundig gemiddelde van de relevante oude klassegemiddelden, zodanig dat de 28 YT-inkomensklassen worden gereduceerd tot het aantal YT-klassen volgens welke YEEN is gerubriceerd.

Wat het grondslagprobleem betreft ligt het voor de hand om YT + YEEN als grondslag voor de drukberekening te nemen, aangezien we in principe de gezamenlijke druk van een aantal publieke heffingen op het lopend inkomen willen onderzoeken. Zie nader vgl. (4.1).

Wat het rubriceringsprobleem betreft is de volgende oplossing gekozen. We geven, waar mogelijk, zowel een drukberekening ingeval inkomstenstrekkers zijn gerubriceerd naar hun totaal inkomen YT, als voor (diezelfde) inkomstenstrekkers, maar dan gerangschikt naar hun totaal inkomen plus eenmalig inkomen (YT + YEEN).

Ten slotte rest nog het dataprobleem. Aan deze moeilijkheid komen we tegemoet door de druk van de inkomstenbelasting en alle sociale premies te berekenen met behulp van het eerder door ons ontwikkelde uitgebreide model. Hieronder wordt toegelicht waarom deze exercitie alleen voor SG2 (directeuren) is gedaan.

Nu kan de druk van publieke heffingen op het lopend inkomen (dus inclusief eenmalig inkomen) worden geschreven als

$$\text{DRUK} = \frac{\text{PWW} + \text{PVW} + \text{PWF} + \text{TYB} + \text{TYEEN}}{\text{YT} + \text{YEEN}} \times 100 \quad (4.1)$$

waarin:

PWW = het werknemersaandeel premie werknemersverzekeringen;

PVW = de premie volksverzekeringen;

PWF = de ziekenfondspremie of vergelijkbare premie particuliere ziektekostenverzekering.

De druk van de inkomstenbelasting op het lopend inkomen kan worden geschreven als

$$IBDRUK = \frac{TYB + TYEEN}{YT + YEEN} \times 100 \quad (4.2)$$

De waarden van PWW en PWF kunnen, zoals opgemerkt, niet aan de CBS-inkomensstatistiek worden ontleend. Zij kunnen wel worden berekend met het uitgebreide model. De waarden van PVW en TYB kunnen worden ontleend aan de CBS-inkomensstatistiek; ze kunnen ook worden berekend met het uitgebreide model. De waarde van TYEEN kan aan de CBS-inkomensstatistiek worden ontleend, maar niet met het uitgebreide model worden berekend. Daarom worden in het vervolg, wanneer (IB)DRUK wordt berekend met behulp van het uitgebreide model, TYB en alle premies (PWW, PVW en PWF) in aanmerking genomen voor de uit het model voortvloeiende waarden. De waarde van TYEEN wordt steeds rechtstreeks aan de CBS-inkomensstatistiek ontleend.

Bij de toepassing van het uitgebreide model stuiten we op een bekend probleem. Voor de volgens expliciete criteria in het uitgebreide model opgenomen inkomensbestanddelen kunnen we uit de CBS-inkomensstatistiek op twee manieren een gemiddelde waarde berekenen.

$$IBD = \overline{IBD}_{ij} = \frac{IBD_{ij}}{n_{ij}} \quad (4.3)$$

$$IBD = \overline{IBD}_{ij} = \frac{IBD_{ij}}{k_{ij}} \quad (4.4)$$

waarin:

IBD_{ij} = het gemiddeld inkomensbestanddeel in cel (i,j);

\overline{IBD}_{ij} = het geaggregeerd inkomensbestanddeel in cel (i,j);

n_{ij} = het aantal inkomensstrekkers in cel (i,j);

k_{ij} = het aantal inkomensstrekkers in cel (i,j) dat het betrokken inkomensbestanddeel heeft ($\leq n_{ij}$).

Wij definiëren de fractie van de inkomensstrekkers (in inkomensklasse i, sociale groep j) die een bepaald inkomensbestanddeel heeft, als

$$\alpha_{ij} = \frac{k_{ij}}{n_{ij}} \quad (4.5)$$

Als gemiddelde waarde voor de gekozen inkomensbestanddelen namen wij in ons voorgaande artikel de waarde die volgt uit vgl. (4.4). Ook in dit artikel is voor deze benadering gekozen 10). De overweging daarbij is dat deze aanpak bij een lage α leidt tot de meest realistische benadering van de werkelijke gemiddelde omvang van een IBD. Bij een hoge α ligt k dicht bij n, zodat de uitkomst van vgl. (4.3) en vgl. (4.4) niet veel zal verschillen. De keuze voor IBD-waarden volgens (4.4) heeft echter ook twee minder prettige consequenties:

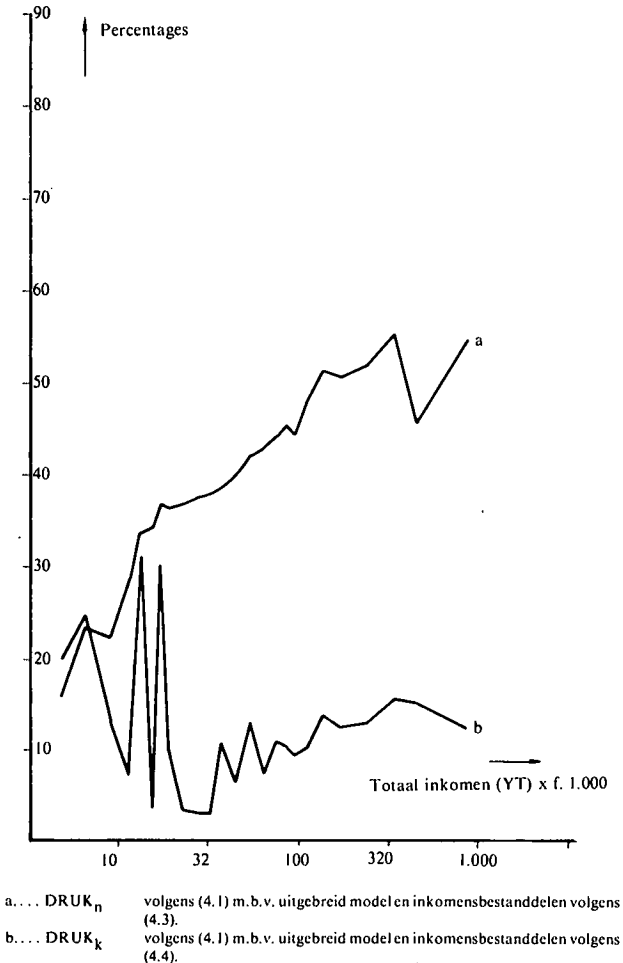
- naarmate α lager is (in verhouding minder inkomensstrekkers hebben het betrokken IBD) wordt een hoger geaggregeerd IBD toegerekend dan overeenstemt met de empirische geaggregeerde waarde van dat IBD (die blijkt uit de CBS-inkomensstatistiek);
- naarmate α lager is wordt aan steeds meer inkomensstrekkers een IBD toegerekend dat ze in werkelijkheid niet hebben. Dit (ver)tekent de resultaten van drukberekeningen.

Gezien de plus- en minpunten die kleven aan het meenemen (in het uitgebreide model) van IBD volgens vgl. (4.3) respectievelijk (4.4), geven we hierna de (theoretische) DRUK conform vgl. (4.1) voor beide gevallen. Wij berekenen alleen de (theoretische) DRUK (4.1) bij 28 waarden \overline{YT}_{i2} , dus voor

directeuren van NV/BV's (SG2). Deze beperking stoelt op drie overwegingen:

- een uitgebreid model is slechts beschikbaar voor twee sociale groepen, te weten directeuren (SG2) en andere werknemers (SG3);
- het eenmalig inkomen heeft voor SG2 relatief en absoluut de grootste betekenis (tabel 2, kolom c en d);
- de voor SG2 met behulp van het uitgebreide model berekende TYB plus PVW benadert het beste de door het CBS gegeven waarden 11).

Figuur 3. De (theoretische) druk van inkomstenbelasting en premies voor volks- en werknemersverzekeringen voor directeuren (SG2)

a. ... DRUK_n volgens (4.1) m.b.v. uitgebreid model en inkomensbestanddelen volgens (4.3).
b. ... DRUK_k volgens (4.1) m.b.v. uitgebreid model en inkomensbestanddelen volgens (4.4).

Figuur 3 geeft de twee resulterende DRUK-lijnen. Curve a beschrijft het verloop van de (theoretische) druk van inkomstenbelasting en premies voor volks- en werknemersverzekeringen, berekend met het uitgebreide model, inkomensbestanddelen volgens vgl. (4.3). Curve b doet dat voor de (theoretische) druk van inkomstenbelasting en premies voor volks- en werknemersverzekeringen, berekend met het uitgebreide model, inkomensbestanddelen volgens vgl. (4.4). Bij de gevonden DRUK-lijnen passen twee kanttekeningen.

Ten eerste zijn de resultaten gebaseerd op in ons bezit zijnde CBS-tapes, die alle IBD geven naar 28 YT-inkomensklassen. In de gepubliceerde CBS-statistiek is een aantal van deze inkomensklassen samengevoegd 12). Ten tweede dient

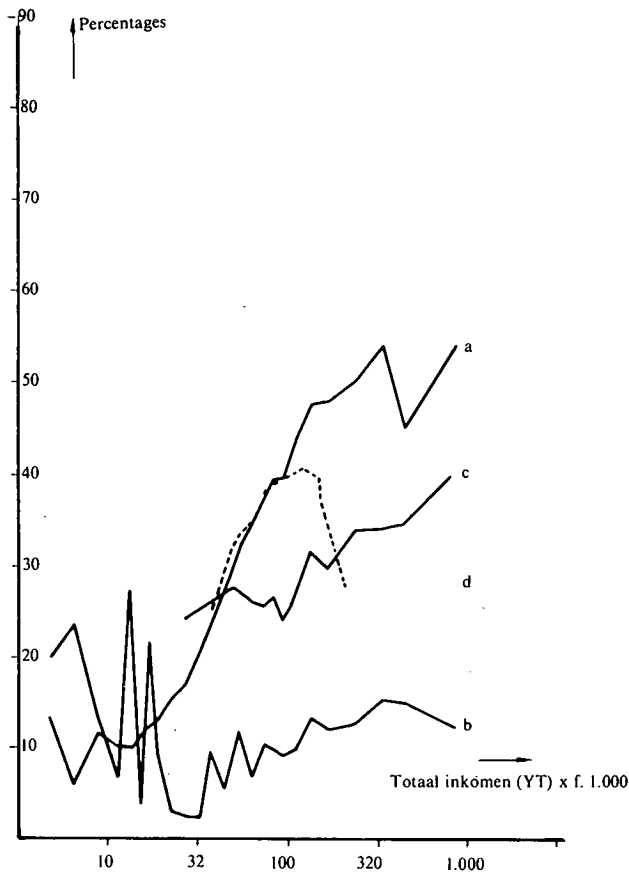
10) Voor een motivering van deze keuze, zie F.G. van Herwaarden, C.A. de Kam, V. Halberstadt, t.a.p., blz. 901-902.

11) Zie figuur 4 in F.G. van Herwaarden, C.A. de Kam, V. Halberstadt, t.a.p., blz. 903.

12) Terzijde merken wij op dat in figuren 1 t/m 5 (IB)DRUK voor de drie laagste inkomensklassen ($YT < f. 4.000$) is weggelaten, omdat zich daar uitschieters voordoen.

zich hier het reeds gesignaleerde rubriceringsprobleem in volle omvang aan. Het is op grond van de door het CBS gepubliceerde gegevens namelijk niet mogelijk om DRUK (4.1) te berekenen met behulp van het uitgebreide model, waarbij inkomstrekkers naar inkomensklassen zijn gerubriceerd op basis van YT + YEEN. De CBS-inkomensstatistiek geeft namelijk alle inkomensbestanddelen — met uitzondering van YEEN — uitsluitend voor inkomstrekkers gerubriceerd naar YT (exclusief YEEN). Om een vergelijking mogelijk te maken van de inkomensstatistiek voor 1973 met die voor 1969 en 1972 geeft het CBS voor 1973 — zoals werd opgemerkt — wèl de druk van de inkomstenbelasting (TYB + TYEEN) voor vijf sociale groepen, zowel met rubricering naar YT, als naar YT + YEEN (zie par. 3 onder c). Dit schept mogelijkheden.

Figuur 4. De (theoretische en feitelijke) druk van de inkomstenbelasting voor directeuren (SG2)

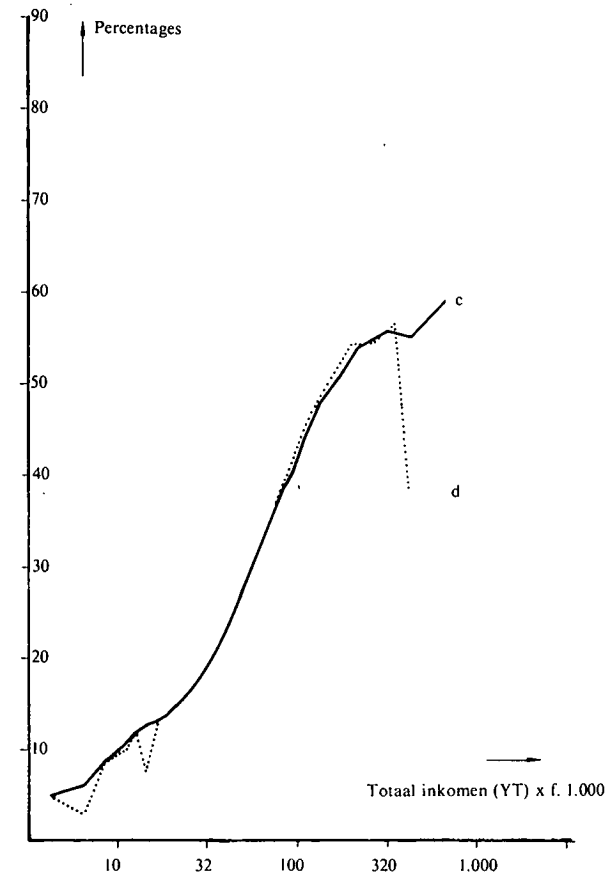

- a. ... IBDRUK_n volgens (4.2) m.b.v. uitgebreid model, inkomensbestanddelen volgens (4.3), met rubricering naar YT.
 b. ... IBDRUK_k volgens (4.2) m.b.v. uitgebreid model, inkomensbestanddelen volgens (4.4), met rubricering naar YT.
 c. ... IBDRUK volgens CBS, t.a.p., deel II, blz. 96, met rubricering naar YT.
 d. ... IBDRUK volgens CBS, t.a.p., deel II, blz. 99, met rubricering naar YT + YEEN.

Figuur 4 geeft vier IBDRUK-lijnen, voor directeuren van NV/BV's (SG2), te weten:

- de (theoretische) druk van de inkomstenbelasting, berekend met het uitgebreide model, inkomensbestanddelen volgens (4.3);
- de (theoretische) druk van de inkomstenbelasting berekend met het uitgebreide model, inkomensbestanddelen volgens (4.4);
- de (feitelijke) druk van de inkomstenbelasting, volgens de gepubliceerde CBS-inkomensstatistiek, met rubricering van inkomstrekkers van YT;
- de (feitelijke) druk van de inkomstenbelasting, volgens de gepubliceerde CBS-inkomensstatistiek, met rubricering van inkomstrekkers naar YT + YEEN.

Figuur 5. De (feitelijke) druk van de inkomstenbelasting voor alle inkomstrekkers (SG6, incl. bijzondere groepen)

- c. ... IBDRUK volgens CBS, t.a.p., deel II, blz. 90, met rubricering naar YT.
 d. ... IBDRUK volgens CBS, t.a.p., deel II, blz. 90, met rubricering naar YT + YEEN.

Figuur 5 geeft twee IBDRUK-lijnen, maar nu voor alle inkomstrekkers (dus inclusief sociale groepen waarvoor wij geen uitgebreid model hebben ontwikkeld en bijzondere groepen). Lijn c geeft de (feitelijke) druk van de inkomstenbelasting, volgens de gepubliceerde CBS-inkomensstatistiek, met rubricering van inkomstrekkers naar YT. Lijn d weerspiegelt de (feitelijke) druk van de inkomstenbelasting, volgens de gepubliceerde CBS-inkomensstatistiek, met rubricering van inkomstrekkers naar YT + YEEN.

Alvorens de gevonden resultaten in de volgende paragraaf kort te bespreken, plaatsen wij vier kanttekeningen.

Ten eerste. De met het uitgebreide model berekende (theoretische) IBDRUK heeft betrekking op inkomstrekkers met volledig jaarinkomen (5,38 mln.). Zie figuur 4, lijnen a en b. De (feitelijke) IBDRUK — die wij aan het CBS ontleen — heeft betrekking op *alle* inkomstrekkers, inclusief bijzondere groepen (6,49 mln.). Zie figuren 4 en 5, lijnen c en d.

Ten tweede. Wellicht ten overvloede herinneren wij er aan dat voor SG6 geen (theoretische) IBDRUK kan worden gegeven, bij gebrek aan een uitgebreid model.

Ten derde. In figuren 4 en 5 is de (feitelijke) IBDRUK slechts gegeven bij $I < 28$ waarden van YT, niet van YT + YEEN. De (theoretische) IBDRUK in figuur 4 (a en b) is voor $I = 28$ YT-inkomensklassen berekend.

Ten vierde. Rubricering van inkomstrekkers naar YT, onderscheidenlijk naar YT + YEEN leidt ertoe, dat:

- de bezetting van inkomensklassen — bij gelijke klassengrenzen — onderling aanzienlijk uiteenloopt;
- de gemiddelde waarde van YT in iedere inkomensklasse — waartegen IBDRUK in beide gevallen is uitgezet — met name in de laagste/hogste klassen verschildt.

Dit verklaart dat IBDRUK-lijnen c en d in figuren 4 en 5 een verschillend begin- en eindpunt hebben.

5. Bespreking van de resultaten en afrondende opmerkingen

Blijkens figuren 1 en 2 neemt het aantal inkomsttrekkers met eenmalig inkomen als percentage van alle inkomsttrekkers (= α) in de hoogste YT-inkomensklassen sterk toe. Ook het gemiddelde bedrag van de over het eenmalig inkomen verschuldigde inkomstenbelasting (= TYEEN) stijgt met het oplopen van het totaal inkomen. Uit deze observatie mag veilig worden geconcludeerd dat het gemiddeld bedrag van het eenmalig inkomen toeneemt naarmate het totaal inkomen hoger is.

In dit artikel is een poging gedaan om — met behulp van een eerder ontwikkeld uitgebreid model — de (theoretische) druk te berekenen van publieke heffingen die aanknopen bij het inkomen, indien tevens met eenmalig inkomen rekening wordt gehouden. De exercitie is gedaan voor een sociale groep, waarbinnen het eenmalig inkomen qua bedrag absoluut en relatief de grootste rol speelt, te weten voor directieuren van NV/BV's.

Op grond van expliciete criteria is in het uitgebreide model een aantal inkomensbestanddelen opgenomen, dat niet bij alle inkomsttrekkers voorkomt. De waarde van deze inkomensbestanddelen is afgeleid uit de CBS-inkomensstatistiek voor 1973.

5.1 De (theoretische) druk van de inkomstenbelasting en de premies volks- en werknemersverzekeringen

Uit figuur 3 blijkt dat de resultaten in hoge mate afhangen van de waarde die voor de relevante inkomensbestanddelen wordt gekozen. Stellen we de waarde van een inkomensbestanddeel in een YT-inkomensklasse gelijk aan het geaggregeerd bedrag uit de CBS-inkomensstatistiek, gedeeld door alle inkomsttrekkers in die inkomensklasse [conform vgl. (4.3)] dan vinden we als (theoretische) DRUK (4.1) van de beschouwde publieke heffingen een percentage dat regelmatig oploopt van 23% (bij $YT < f. 9.000$) tot circa 55% (bij $YT > f. 340.000$). Zie figuur 3, lijn a. Stellen we de waarde van een inkomensbestanddeel in een YT-inkomensklasse gelijk aan het geaggregeerd bedrag uit de CBS-inkomensstatistiek gedeeld door het aantal inkomsttrekkers in die inkomensklasse dat het inkomensbestanddeel heeft [conform vgl. (4.4)] dan vinden we als (theoretische) DRUK (4.1) een waarde die voor het merendeel van de YT-inkomensklassen schommelt tussen 10% en 15%. Zie figuur 3, lijn b. Dit grote verschil in uitkomst hangt samen met de omstandigheid dat gemiddeld slechts 0,4% van alle inkomsttrekkers eenmalig inkomen heeft (zie tabel 2, kolom c).

Wanneer we als gemiddelde waarde voor in aanmerking genomen inkomensbestanddelen aan alle inkomsttrekkers (= n) in cel (i,j) een bedrag toerekenen dat slechts een miniem aantal inkomsttrekkers (= k) in die cel (i,j) feitelijk heeft, dan is een uiteenlopend resultaat als weergegeven in figuur 3 onvermijdelijk. Gezien de beperkte waarde die in dit geval kan worden toegekend aan dergelijke theoretische berekeningen van de druk van publieke heffingen, ligt het voor de hand om te onderzoeken welke informatie de CBS-inkomensstatistiek daarover heeft te bieden.

De CBS-inkomensstatistiek voor 1973 geeft informatie over de druk van slechts twee publieke heffingen, te weten de premie volksverzekeringen (= PVW) en de inkomstenbelasting die is verschuldigd over het belastbaar inkomen exclusief eenmalig inkomen (= TYB) en over het eenmalig inkomen (= TYEEN). Alleen de druk van TYB en TYEEN wordt gegeven zowel in geval inkomsttrekkers in inkomensklassen zijn gerubriceerd naar hun totaal inkomen *exclusief* eenmalig inkomen (= YT) als in geval van rubricering naar totaal inkomen *inclusief* eenmalig inkomen (YT + YEEN). Daarom beperken we de analyse van de feitelijke drukverdeling van publieke heffingen noodgedwongen tot de inkomstenbelasting (TYB plus TYEEN).

5.2 De theoretische en feitelijke druk van de inkomstenbelasting

In figuur 4 wordt de feitelijke IBDRUK voor directieuren geconfronteerd met de (theoretische) IBDRUK, die kan worden berekend met behulp van het uitgebreide model (lijnen a en b).

Figuur 4 en 5 (lijnen c en d) geven de feitelijke druk van de inkomstenbelasting (= IBDRUK) volgens de CBS-inkomensstatistiek voor twee sociale groepen, directieuren (= SG2) en alle belastingplichtigen (= SG6). Het afwijkend verloop van lijnen a en b vindt, evenals in figuur 3, zijn oorzaak in het probleem of de gemiddelde waarde van inkomensbestanddelen in het uitgebreide model wordt genomen volgens vgl. (4.3) of vgl. (4.4).

Het trendmatig stijgende verloop van lijn c en het gebogen verloop van lijn d worden veroorzaakt door de verschillende rubriceringsgrondslag, nl. op basis van YT onderscheidenlijk YT + YEEN.

5.3 Conclusies

In de eerste plaats stellen we vast dat — met één belangrijke uitzondering, waarop hierna wordt teruggekomen — de feitelijke druk van de inkomstenbelasting (fors) stijgt naarmate het (totaal) inkomen hoger is. Dit beeld stemt overeen met wat men zou verwachten, gegeven het progressieve tarief dat de inkomstenbelasting in ons land kenmerkt. Wel constateren we dat over de hele linie de druk lager is dan op grond van het wettelijke tarief (dat oploopt tot 70%) kan worden verwacht (zie figuur 5).

In de tweede plaats moeten we vaststellen dat blijkens figuur 4 een aanzienlijke kloof gaapt tussen de met het uitgebreide model voor directieuren gevonden waarden voor IBDRUK (lijnen a en b) en de waarden die de CBS-inkomensstatistiek daarvoor geeft (lijnen c en d). Het uitgebreide model blijkt de feitelijke druk van de inkomstenbelasting niet erg goed te benaderen. Het model geeft een iets betere „fit” (voor de middelste 80% van de inkomsttrekkers in SG2) wanneer het wordt doorgerekend volgens vgl. (4.3) dan volgens vgl. (4.4).

Ook voor inzicht in de drukverdeling van alleen de inkomstenbelasting gaan we — gezien de beperkte realiteitswaarde van het uitgebreide model — verder te rade bij de CBS-inkomensstatistiek.

In de derde plaats blijkt dan dat het beeld van de feitelijke drukverdeling van de inkomstenbelasting sterk wordt beïnvloed door de maatstaf waarnaar inkomsttrekkers (in de CBS-statistiek) zijn gerubriceerd. Worden inkomsttrekkers (naar inkomensklasse) gerubriceerd met verwaarlozing van hun eenmalig inkomen (dus op basis van het periodiek inkomen) 13) dan loopt de gemiddelde IBDRUK voor alle belastingplichtigen geleidelijk op tot ongeveer 59% van het lopend inkomen. Worden inkomsttrekkers (naar inkomensklassen) gerubriceerd met inbegrip van hun eenmalig inkomen (dus op basis van hun lopend inkomen) dan vertoont de drukverdeling van de inkomstenbelasting een ander beeld. De gemiddelde (feitelijke) IBDRUK bereikt nu een piek van circa 55% van het lopend inkomen (bij $YT = ca. f. 300.000$) en daalt in de hoogste inkomensklasse weer tot circa 39% (figuur 5). In het licht van dit verschillende beeld van IBDRUK rijst uiteraard de vraag welke rubriceringsnorm de voorkeur verdient. In onze voordracht op het Hofstra-congres (eind 1975) baseerden wij ons onder andere op gegevens uit de toentertijd meest recente CBS-inkomensstatistiek, die voor het jaar 1972 14). Die statistiek is — zoals reeds opgemerkt — gebaseerd op rubricering van inkomsttrekkers naar hun lopend inkomen (YT + YEEN). Dat bepaalde (mede) onze destijds gepresenteerde resultaten, op grond waarvan wij concludeerden (indien mede rekening wordt gehouden met de

13) Zie voetnoot 6.

14) V. Halberstadt, C.A. de Kam, *Belastingpolitiek en inkomensverdeling*, Deventer, 1976, blz. 18-50.

druk van kostprijsverhogende belastingen en sociale verzekeringspremies):

„Een gestyleerde berekening van de druk van belastingen en sociale premies — bij hantering van bescheiden uitgangspunten met betrekking tot de erosie van de grondslag van de inkomstenbelasting en onder overigens aannemelijke veronderstellingen — leidt tot de uitkomst dat het Nederlandse belastingstelsel in belangrijke mate proportioneel werkt” (15).

Thans dient meer ten principale te worden aangegeven naar welke rubriceringsmaatstaf de voorkeur moet uitgaan: het periodiek dan wel het lopend inkomen. Voor het periodiek inkomen als rubriceringsmaatstaf wordt wel als argument gehanteerd dat eenmalig inkomen doorgaans een aperiodiek karakter heeft en dat het door een wisselende groep inkomstrekkingen wordt genoten. Wij achten dit argument niet doorslaggevend. In de eerste plaats doet de periodiciteit van inkomen onzes inziens minder ter zake, omdat eenmalig inkomen niet minder „draagkracht” verschaft dan periodiek inkomen. Guldens zijn guldens. Dit tegenargument sluit aan bij een economische inkomensdefinitie (16).

In de tweede plaats is het nauwelijks mogelijk de periodiciteit van inkomen als criterium te gebruiken. Periodiek kan niet worden vereenzelvigd met „kalenderjaarlijks”. Het periodiek inkomen (YT) omvat enerzijds eenmalige bestanddelen die niet worden afgerekend tegen het proportionele tarief (b.v. de investeringsaftrek, onderhoudskosten van verhuurd onroerend goed, onregelmatige dividenden, bepaalde sociale uitkeringen, inkomsten genoten ter zake van de afkoop van aanspraken ingevolge een na 1 juli 1964 gesloten kapitaalverzekering met z.g. lijfrenteclausule e.d.); anderzijds kunnen inkomstrekkingen *ieder* jaar eenmalig inkomen genieten, dat wel tegen proportionele tarieven wordt afgerekend.

In de derde plaats, dat aperiodieke inkomsten in Nederland in verband met de annaliteit en progressie van de inkomstenbelasting soms tegen (lagere) proportionele tarieven kunnen worden afgerekend en zodoende de (gemiddelde) IBDRUK verminderen is uitdrukkelijk de bedoeling van de wetgever. De inkomensstatistiek dient onder andere tot uitdrukking te brengen in welke mate de wetgever in deze bedoeling slaagt.

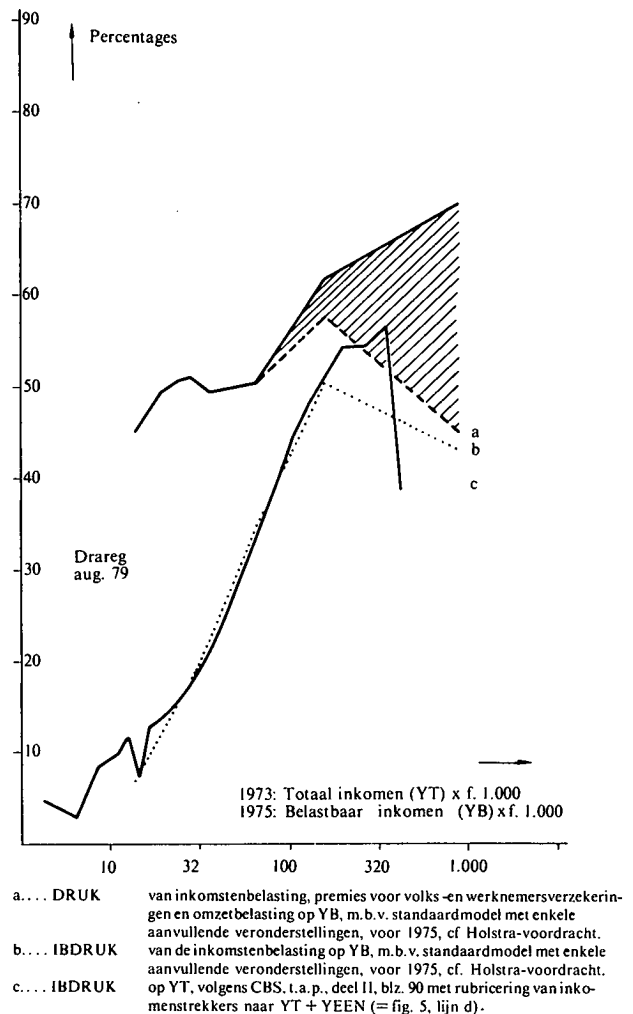
In de vierde plaats vindt bij rubricering naar YT i.p.v. YT + YEEN evenzeer een vertekening plaats, met name voor hogere inkomens. Op grond van de voorgaande overwegingen menen wij dat het lopend inkomen als rubriceringsmaatstaf de voorkeur verdient.

5.4 Afrondende opmerkingen

De uitkomsten van de in paragraaf 4 beschreven exercities onderstrepen, dat de CBS-inkomensstatistiek (nog) onvoldoende aanknopingspunten biedt om de werkelijke invloed van naar het inkomen berekende publieke heffingen en fiscale aftrekposten op de personele inkomensverdeling volledig te bepalen. In aanvulling op ons vorige artikel over dit onderwerp, formuleren wij ten slotte enkele aanbevelingen ten aanzien van in de toekomst te vervaardigen inkomensstatistieken.

- Het verdient aanbeveling dat het CBS ook een verdeling van alle inkomensbestanddelen beschikbaar stelt met rubricering van inkomstrekkingen in inkomensklassen op basis van hun (bruto) lopend inkomen.
- Het verdient aanbeveling dat het CBS (in de gepubliceerde inkomensstatistiek) motiveert waarom is gekozen voor rubricering van inkomstrekkingen naar periodiek, onderscheidenlijk lopend inkomen (ongeacht hoe de keuze van de rubriceringsmaatstaf uiteindelijk uitvalt).
- Het verdient aanbeveling het eenmalig inkomen ook te geven, uitgesplitst naar de betrokken bepalingen uit de Wet IB van 1964.
- Het verdient aanbeveling voor de groep inkomstrekkingen met eenmalig inkomen ook afzonderlijke informatie te geven betreffende inkomensverdeling en -samenstelling van die groep.

Figuur 6. De druk van publieke heffingen

In figuur 6 geven wij voor de grootste groep inkomstrekkingen, te weten werknemers, de (theoretische) druk van inkomstenbelasting, premies voor volks- en werknemersverzekeringen en omzetbelasting (in 1975) die werd gepresenteerd op het Hofstra-congres (lijn a). Afzonderlijk is de (theoretische) druk van de inkomstenbelasting getekend (lijn b), omdat alleen deze kan worden geconfronteerd met de (feitelijke) druk van de inkomstenbelasting (lijn c). De feitelijke IBDRUK geven wij voor 1973; de CBS-inkomensstatistiek over 1975 wordt op zijn vroegst eind van dit jaar gepubliceerd. Wij wijzen erop dat in figuur 6 (IB)DRUK 1975 is gegeven als percentage van en is uitgezet tegen het belastbaar inkomen YB. IBDRUK 1973 daarentegen is gegeven als percentage van YT + YEEN en uitgezet tegen YT.

In het voor figuur 6 gehanteerde standaardmodel (1975) is het totaal inkomen YT gelijk aan het belastbaar inkomen YB plus kinderbijslag voor twee kinderen. Dit leidt tot verschuivingen evenals het feit dat de lijnen betrekking hebben op twee verschillende jaren, b.v. in verband met tariefswijzigingen. Om deze verschuivingen deels te ondervangen zou IBDRUK 1973 volgens de CBS-inkomensstatistiek (figuur 6, lijn c) moeten worden vergeleken met IBDRUK op basis van een „Hofstra-exercitie” voor 1973. Zo’n exercitie — onder dezelfde veronderstellingen als gehanteerd voor 1975, maar gecorrigeerd voor de inkomensontwikkeling — leidt bij drie van de acht in aanmerking genomen inkomens tot een beeld dat afwijkt van het met de Hofstra-exercitie voor 1975 gevonden patroon: de knik aan de rechterstaart van lijn b (in figuur 6) ontbreekt.

15) V. Halberstadt, C.A. de Kam, t.a.p., Deventer, 1976, blz. 36.

16) Zie b.v. Richard Goode, *The individual income tax*, Washington, 1976, blz. 13.

Macro-economie is onzin

Nadenken doen wij economen niet vaak meer. Wij rekenen liever, nu dat door de elektronica zo veel gemakkelijker blijkt te zijn dan wij vroeger op school leerden geloven. Bij dat rekenen passen wij welgemoed toe wat in de theorieboeken staat of wat ons in vaak briljante exercities op zeer smalle basis door een veelheid van specialisten in de vakliteratuur wordt voorgeschoteld. Wij vermaken ons en elkaar in een speeltuin vol met uit deelwaarheden en misvattingen samengelijmde modellen, die vrolijk snorren terwijl om ons heen de economische realiteit het bestaat zich te voltrekken zonder respect voor onze prognoses. Dat is dan jammer, maar blijkbaar toch geen voldoende reden om ons af te vragen waar wij mee bezig zijn.

Op die te weinig gestelde vraag wil ik, voor zover het de macro-economie betreft, een antwoord geven dat hard en duidelijk is: wij zijn bezig met irrelevante onzin, die gebouwd is op elementaire misvattingen omtrent causale samenhangen. Ik zal dit aan de hand van een simpel voorbeeld toelichten.

Een ondernemer besluit dat hij een bepaalde productie ter hand zal nemen of zal uitbreiden. Daartoe is een combinatie van kapitaal en arbeid nodig, waarbij voorlopig in het midden mag blijven of dit een „neue” of een „alte Kombination” is in de terminologie van Schumpeter. Feit is echter dat op dit microniveau de investering *complementair* is met werkgelegenheid en *beide* voortvloeien uit een *gemeenschappelijke oorzaak*. Het is even onzinnig om te zeggen dat de gecreëerde nieuwe arbeidsplaatsen de investering hebben veroorzaakt als andersom: beide zijn immers het gevolg van de ondernemingsbeslissing.

In de uitvoering ontstaat echter een faseverschil. Zowel het in de juiste vorm ter beschikking krijgen van het benodigde kapitaal als de werving van de daarmee complementaire arbeid kosten tijd, maar het eerste doorgaans meer dan het laatste. En hoewel voorraadgedrag met betrekking tot arbeid wel degelijk kan voorkomen is het niet erg gebruikelijk personeel aan te nemen vóór het aan het werk kan gaan. De tijdvolgorde is dus dat er eerst investeringen plaatsvinden en daarna

arbeidsplaatsen beschikbaar komen. Dat dit blote feit geen causale betekenis heeft kunnen wij gemakkelijk begrijpen: in het elementaire leerboek van Samuelson is ons immers de misvatting „post hoc, ergo propter hoc” al gedurende de propaedeuse voorgehouden.

Nu is het wel jammer dat ondernemingsbeslissingen niet numeriek kunnen worden waargenomen en geaggregeerd. Wij moeten ons daarom behelpen met de registratie en statistische samenvoeging van afzonderlijk waarneembare gevolgen. Een groot aantal ondernemersbeslissingen over een zekere periode gemeten wordt aldus ten dele zichtbaar in de aggregaten „investeringen” en „werkgelegenheid”. Het CBS, dat niet kan toveren, moet ons helaas in het duister laten omtrent het oorzakelijke collectieve ondernemersgedrag, maar legt ons wel fraaie en hoogst betrouwbare tijdreeksen voor van enkele gevolgen van dit gedrag.

Nu treden de macro-economen aan. Ongeremd door kennis omtrent de onderliggende economische realiteit wagen deze specialisten zich aan theorievorming met betrekking tot de aggregaten die nijvere statistici hen ter hand hebben gesteld. Is dat niet waar? Lees er de oratie van Driehuis maar op na: die beroept zich zelfs op „fallacies of composition”, zijnde de bij novieten en leken bestaande misvattingen omtrent de aard van geaggregeerde grootheden, om het recht op die eigen theorievorming zonder bekommernis omtrent de onderliggende microverbanden expliciet op te eisen.

Dat de macro-economen op die dwaalweg de valkuil van „post hoc, ergo propter hoc” niet hebben kunnen vermijden is duidelijk. Even duidelijk is dat wie dit nu inziet niet met goed fatsoen zijn studenten kan gaan voorliegen dat er wel een *causale* macrorelatie zou bestaan tussen investeringen en werkgelegenheid. Omdat dit alomgedoeerde onfeit zo cruciaal is in de recepturen die macro-economen voor onze economie hebben ontwikkeld is het de hoogste tijd dat zij naar huis gaan om zich te schamen.

A. J. Butter

Wij constateren dat de (theoretische) drukverdeling van de inkomstenbelasting in 1975 — gegeven in de Hofstra-voordracht — globaal spoort met het patroon van de (feitelijke) drukverdeling volgens de CBS-inkomensstatistiek, zowel in 1970, 1972 als in 1973. Voor 1973 zie figuur 6, lijnen b en c. Voor de drie genoemde jaren vertoont IBDRUK een knik voor de hoogste inkomens. Dit wettigt de verwachting dat dit ook in 1975 het geval zal blijken te zijn. Hiervan uitgaande stellen wij vast dat „Hofstra-exercities” in het ene geval wel (1975), in het andere geval niet (1973) een op de CBS-inkomensstatistiek gelijkend patroon opleveren.

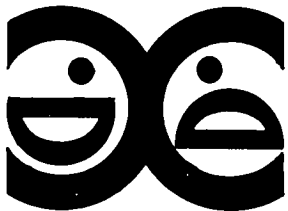
Desondanks kan de naar aanleiding van de Hofstra-voordracht door Pen en Tinbergen opgeworpen „... vraag, die telkens terugkeert, hoe representatief de door Halberstadt c.s. ten tonele gevoerde gevallen zijn” als volgt worden beantwoord 17). Ook wanneer wij ons baseren op „... statistisch materiaal (dat uiteindelijk van de belastingdienst afkomstig is). . .” en niet op „typische gevallen van inkomensstrekkingen” blijft de aan onze exemplarische berekeningen van eind 1975 verbonden gevolgtrekking onverlet: de drukverdeling van de in aanmerking genomen publieke heffingen (inkomstenbelasting), kostprijsverhogende belasting en sociale verzekeringspremies) is in belangrijke mate proportioneel.

C. A. de Kam
F. G. van Herwaarden
V. Halberstadt

Appendix. Lijst van gehanteerde afkortingen

DRUK	druk van beschouwde publieke heffingen.
IBD	inkomensbestanddeel.
IBDRUK	druk van de inkomstenbelasting.
PVW	premies volksverzekeringen.
PWF	ziekenfondspremie of vergelijkbare premie particuliere ziektekostenverzekering.
PWW	werknemersaandeel premie werknemersverzekeringen.
SG	sociale groep.
TYB	inkomstenbelasting over YB.
TYEEN	inkomstenbelasting (volgens proportioneel tarief) over YEEN.
YB	belastbaar inkomen, exclusief YEEN.
YEEN	eenmalig inkomen.
YEEN 1	eenmalig inkomen, belast op voet van art. 57, vierde lid, Wet IB.
YEEN 2	eenmalig inkomen, belast op voet van art. 75, 77, Wet IB.
YEEN 3	eenmalig inkomen, belast op voet van art. 57, tweede lid, Wet IB.
YEEN 4	ander eenmalig inkomen.
YT	totaal inkomen, exclusief YEEN.

17) J. Pen en J. Tinbergen, *Naar een rechtvaardiger inkomensverdeling*, Amsterdam, 1977, blz. 30-31.

In het zweet des aanschijns

Een kanttekening bij de extra beloning voor vuil, zwaar werk

DRS. L. FAASE

Er zijn redenen genoeg om aan te nemen dat er ook dit jaar geen centraal akkoord zal komen. Dat dit tijdens het schrijven van deze bijdrage overigens nog steeds onzeker is mag echter opmerkelijk worden genoemd. Het kabinet heeft de sociale partners verrast met een belastingverlaging die een garantie moet vormen voor de meest duidelijke eis van de bonden: de handhaving van de koopkracht. De rekenmeesters zijn dus nu aan het werk. Overigens, of er nu wel of niet een centraal akkoord komt lijkt van weinig belang. De schermutselingen in de Stichting van de Arbeid zijn nu eenmaal vooral een eerste positiebepaling. De lijnen waarlangs de cao-onderhandelingen zullen verlopen worden ruwweg getrokken en het valt dan te hopen dat geen van de bonden zich ver zal verwijderen van wat nu nog het centrale beleid is. Centrale onderhandelingen hebben de functie richtlijnen op te stellen, niet meer en niet minder. Het meest belangwekkende is echter dat alleen op dit niveau de overheid de gelegenheid heeft invloed uit te oefenen op het arbeidsvoorwaardenbeleid en aan te geven hoeveel wisselgeld er in de staatskas zit in ruil voor een gematigd vakbondsoptreden. Dat laatste is nu min of meer bekend en dit keer zowel in positieve als in negatieve zin. Er is weinig ruimte gelaten voor twijfel over de vraag of het kabinet een reële loonsomstijging van meer dan 0,5% zal gedogen. En ook dat is op zich zelf opmerkelijk.

Geen centraal akkoord?

Inhoudelijk gezien hebben de sociale partners in lange tijd niet meer zo dicht bij een akkoord gestaan. Over een reële loonsverhoging met 1% zal men zeker niet vallen. Dat zou gezien de kabinetsvoorstellen om de koopkracht te handhaven zelfs nog wel wat minder kunnen om een zekere ruimte te scheppen voor een ander, weinig controversieel ogend punt als de extra beloning voor vuil, zwaar werk. Het breekpunt zou dan ook bij de arbeidstijdverkorting moeten liggen, maar ook hier lijken de werkgevers toeschietelijker te worden, zeker wanneer het gaat om getemporeerde maat-

regelen waarvan de nadere invulling, de vorm, aan de cao-onderhandelaars wordt overgelaten. Er zijn echter twee belangrijke redenen op grond waarvan ik meen dat de onderhandelingen niet tot een centrale afspraak zullen leiden.

In de eerste plaats de verdeeldheid van de achterbannen. Zowel in kringen van werkgevers- als werknemersorganisaties is men weinig geneigd zich vast te laten leggen op centrale afspraken. Een gedifferentieerd beeld van de werkelijkheid vraagt nu eenmaal een gedifferentieerd arbeidsvoorwaardenbeleid. In dat kader zouden de centrale afspraken voldoende vaag moeten zijn om acceptabel te blijven, maar daarmee verliezen ze hun betekenis. Zo is ook duidelijk dat voor een aantal werkgeversorganisaties nagenoeg iedere vorm van arbeidstijdverkorting (wellicht m.u.v. een vrijwillige VUT-regeling) onverteerbaar is. Anderzijds vrezen de ambtenarenbonden dat ze genoeg moeten nemen met een reële achteruitgang in koopkracht.

In die situatie zou, en dit is mijn tweede argument, de politieke betekenis van een centraal akkoord uitstijgen boven het (inhoudelijk) bereikte resultaat. Niet voor niets oefent men van linker parlementaire zijde druk uit op het FNV, om de kabinetsvoorstellen vooral te negeren. Met een centraal akkoord zou men te veel eer bewijzen aan het kabinetsbeleid in deze, en het zou een erkenning inhouden van de randvoorwaarden die door het kabinet gesteld zijn. Het lijkt mij bijna onmogelijk dat b.v. de ABVA daarmee akkoord zou kunnen gaan.

Vuil, zwaar werk

Wat evenwel de meeste aandacht trekt is de overeenstemming die tussen de sociale partners bestaat over de extra beloning voor vuil, zwaar werk. De laatste jaren werden de onderhandelingen gekenmerkt door de introductie van een verrassend en controversieel punt. Twee jaar geleden was dat de apo-strategie, verleden jaar betrof het de arbeidstijdverkorting, de 35-urige werkweek en de 5-ploegendiensten. In beide gevallen lagen ideaal en praktische uitvoerbaar-

heid ver uit elkaar en bleef succes over een breed front uit. Overigens kan intussen niet ontkend worden dat op het gebied van de arbeidstijdverkorting belangrijke successen zijn behaald en dat deze vorm van herverdeling van arbeid ook op langere termijn nog steeds goede perspectieven biedt. Het is de vraag of dit met de extra beloning voor vuil, zwaar werk ook het geval zal zijn.

Het eerste probleem dat opdoemt is van definitieve aard, want wie zal gaan uitmaken wat vuil, zwaar werk eigenlijk is. Uiteraard gaat het om het werk zelf, de aangeboden arbeid zoals die b.v. in een functie-omschrijving is neergelegd en d.m.v. een functieclassificatiesysteem is gewaardeerd. Opvallend is dat vuil, zwaar werk daarin niet al te hoog scoort. In veel gevallen worden daarom voor bezwarende werkomstandigheden aparte regelingen getroffen. Het hinder-toeslagsysteem van Philips is er een voorbeeld van 1). De achterliggende gedachte is in zo'n geval dat bezwarende werkomstandigheden zouden moeten worden uitgebannen door technologische vernieuwing. Een toeslagsysteem is dan een flexibel instrument dat ook tijdelijk of partieel kan worden toegepast. Vuil, zwaar werk heeft dan ook geen of een weinig erkende plaats in ons arbeidsbestel. De maatschappelijke waardering en de individuele preferentie voor het soort werk is gering.

Men kan zich daarom afvragen waarom dit punt is meegenomen als één van de drie centrale items in het arbeidsvoorwaardenoverleg. Uitbanning van bezwarende werkomstandigheden is immers een veel centraler doelstelling binnen het sociaal-economisch beleid. Ik denk dat er drie naar aard en niveau verschillende redenen zijn aan te wijzen die overigens een sterke onderlinge samenhang vertonen, nl.:

- de kwantitatieve en kwalitatieve discrepanties op de arbeidsmarkt;
- de uitkomsten van de recente stakingsacties;

1) J. R. de Jong c.s., *Hernieuwde studie functiewaardering in Nederland*, Den Haag, ongedateerd, blz. 81.

- de hernieuwde belangstelling voor de materiële component in de arbeidsmotivatie.

Knelpunten op de arbeidsmarkt

Het heeft er even naar uitgezien dat er ook op het gebied van het arbeidsmarktbeleid een centraal akkoord zou komen, en wel in de vorm van een nota van de Werkgroep Knelpunten Arbeidsmarkt. Verder dan een concept is het echter niet gekomen en dat betekent dat elk van de sociale partners weer de eigen wensen op tafel zal leggen m.b.t. het gedrag van de andere partij. Zo zullen er verschillende knelpuntennota's verschijnen. Opvallend is echter wel — Van Voorden wees daar onlangs op — dat in het hier gememoreerde rapport de werklozen zelf niet aan het woord komen en tevens dat er weinig aandacht is voor knelpunten die hun oorzaak vinden in een bepaalde wijze van bedrijfsvoering en inrichting van het productieproces 2). Dat neemt niet weg dat m.b.t. inconvenienten de werkgroep zowel kwalitatieve verbetering en humanisering van de arbeid bepleit (verbetering arbeidsplaats, taakroulering, werkstructurering), als een aanpassing van de beloningsstructuur 3). En zo voert het spoor terug naar het uitgangspunt. Discrepancies op de arbeidsmarkt worden bestreden met een typisch markt-middel, nl. een hoger loon (of een lagere uitkering).

Een hogere beloning voor vuil, zwaar werk is één van de middelen die, paradoxaal genoeg, op lange termijn niet zal werken. Er zijn immers ook, indien we de werkgevers volgen, grote tekorten aan vakbekwaam, geschoold personeel. Ook zij zullen er niet voor terugschrikken om op basis van een (vermeend) sterke marktpositie en vanuit een altijd aanwezig referentiegedrag het loonpeil op te tillen, althans hun bonden daartoe te verplichten. De FNV heeft zich in haar knelpuntennota dan ook terughoudend opgesteld. „De FNV constateert dat het onaangename en onaantrekkelijke werk dikwijls relatief slecht wordt betaald. Tegen een verbetering van materiële arbeidsvoorwaarden bestaat dan ook geen enkel bezwaar maar het primaire uitgangspunt van beleid moet zijn de onaantrekkelijke kanten van het werk zoveel mogelijk weg te nemen” 4). De prioriteiten zijn daarmee vastgesteld en sluiten wondermooi aan bij de werkgeversnota *Welvaart en werkgelegenheid* waarbij FME-voorzitter 't Hart opmerkte: „Wij zullen wat betreft de verbetering van de arbeidsomstandigheden de hand in eigen boezem moeten steken” 5).

Is daarmee de extra beloning voor vuil, zwaar werk getypeerd als kortzichtig beleid? De beantwoording van de vraag hangt af van de mate waarin dit probleem kan worden losgekoppeld van

de huidige situatie op de arbeidsmarkt. Indien de maatschappelijke waardering voor onaangenaam werk is veranderd kan dat tot uitdrukking komen in een wijziging van de functieclassificatiesystemen, zonder dat dit repercussies heeft voor de gehele loonstructuur. Optimistisch behoeft men daarover niet te zijn. In de eerste plaats moet, gezien de geringe ruimte voor reële loonsverbetering, de wijziging van de loonstructuur betaald worden uit een herverdeling van de loonsom. Bovendien heeft Thierry er al op gewezen dat er ook psychisch zwaar werk bestaat (stress) 6). Scholten geeft in zijn recente studie van functiewaardering aan hoe inventief het hoger personeel, i.c. de NCHP, kan zijn als het er om gaat de eigenheid van de hogere functies te typeren en (uiteraard) hoog te waarderen 7). Ook stelt hij vast dat functiewaardering niet leeft in het bedrijf. Het is (nog) steeds geen instrument in handen van de werknemers om de organisatiestructuur te veranderen en humanisering van arbeid na te streven.

**Deze rubriek wordt verzorgd door
de vakgroep Sociaal-Economisch Beleid
van de Erasmus Universiteit
Rotterdam**

De recente stakingen

De recente stakingsacties hebben enerzijds laten zien dat sommige werkgevers zeer wel oor hebben voor groeps-egoïstische looneisen om de positie op de arbeidsmarkt te verstevigen, en anderzijds dat de bonden de zaken niet altijd in de hand kunnen houden. Wilde stakingen roepen altijd de vraag op naar de legitimiteit van het vakbondsbeleid. Zijn de bonden nog wel de spreekbuis voor de achterban? Is er niet al te veel ingeleverd op het materiële vlak? Werkwilligen enerzijds, actievoerders anderzijds. De arbeidsverhoudingen in Nederland worden intussen getypeerd door vakbonden die zich opwerpen voor de belangen van de niet-actieven in de samenleving. Vakbonden ook, die daardoor als behoeder en medebeheerder van het systeem van sociale zekerheid een leiding-ledenprobleem riskeren en als marktpartij in de knel komen. Daarmee is de vakbeweging getypeerd, minder als een pressiegroep maar meer als een politieke organisatie, gelieerd aan en verantwoordelijk voor het sociaal-economische en politieke systeem. De behoefte om iets extra's te doen aan de beloning voor onaangenaam werk is een poging om tegemoet te komen aan de wensen van de leden, m.n. degenen onder hen die onder bezwarende arbeidsomstandigheden werken, zoals dat b.v. in de stukgoederensector in de ha-

vens het geval is. Maar ook kan men er de niet altijd even collegiaal opererende werkgever een slag mee voor zijn. De extra beloning voor vuil, zwaar werk is ook aan de bonden opgedrongen (niet alleen door de troonrede) door de recente stakingsacties. Maar ook hierbij heeft men in dit verband vooralsnog weinig oog voor de inrichting van onze sociaal-economische orde. Ook hier wordt arbeid losgesneden van de sociale context waarbinnen die arbeid wordt verricht.

De arbeidsmotivatie

Het opduiken van de materiële component in de arbeidsmotivatie is op zich niet erg verrassend. Het is het logische gevolg van de confrontatie van de bonden met hun leden; van de soms hoge winsten en het onvermogen van de vakbeweging om substantiële invloed uit te oefenen. Ter Hoeven heeft erop gewezen dat aldus een volkseconomie staat tegenover de ratio van de vakeconomie 8). Die volkseconomie impliceert dat een eigen beoordeling van de sociaal-economische data door de werknemers wordt ingebracht op basis van een eigen rationaliteit. Arbeid wordt hierin niet losgekoppeld gezien van een heel netwerk van sociale betrekkingen. De „job-property rights” lijken nog steeds actueel. Bedrijfsbezetting is er een uiting van. Werkloosheid is in die situatie een onbegrepen en, binnen de vigerende arbeidsplichtmoraal, ook een persoonlijk moeilijk te verteren fenomeen. Ontideologisering van de arbeid lijkt dan een humane beleidsdoelstelling. De vraag is echter of dit proces niet allang op gang is gekomen, zij het niet als een nadrukkelijk beleiden ideologie van de woordvoerders in het systeem van arbeidsverhoudingen. Zij staan de plicht voor ieder, om in eigen levensonderhoud te voorzien nog nadrukkelijk voor. We kunnen het ons eenvoudig niet permitteren de arbeidsplichtmoraal af te breken. Het resultaat is dat we ieder de mogelijkheid tot arbeid moeten blijven verschaffen.

Maar hoe is het dan gesteld met de motivatie tot werken? Wat betekent volwaardige werkgelegenheid nog en in welke mate biedt arbeid de mogelijkheid tot persoonlijke ontplooiing? Arbeid is immers lange tijd beleiden zowel

2) W. van Voorden, *Arbeidsmarkt knelpunten*, *ESB*, 10 oktober 1979, blz. 1049.

3) Conceptrapport van de Werkgroep Knelpunten Arbeidsmarkt, juli 1979, blz. 63.

4) FNV-nota over knelpunten op de arbeidsmarkt, Amsterdam, oktober 1979, blz. 20.

5) *NRC Handelsblad*, 21 november 1979.

6) *NRC Handelsblad*, 10 november 1979.

7) Gerard Scholten, *Functiewaardering met mate*, Alphen a/d Rijn, 1979, blz. 108-110.

8) P. J. A. ter Hoeven, Naar een herwaardering van arbeid, in: L. Faase (red.), *Werkverlegenheid*, Alphen a/d Rijn, 1979.

als doel in zich zelf als als middel tot inkomensverwerving. De idee dat arbeid de mens ook immaterieel rijker kan maken is een normatieve pretentie waaraan ons arbeidsbestel niet of nauwelijks kan voldoen. Weliswaar blijkt men veelal met plezier zijn werk te verrichten, maar de verloopcijfers en het hoge ziekteverzuim wijzen op een totaal andere arbeidsbeleving. Dat ontmaskert onze arbeidsmoraal als een dubbele moraal. Door de gescheiden bestudering van de loonmarkt en de arbeidsmarkt is de relatie tussen beide institutionele componenten van de werkgelegenheidsmarkt wat op de achtergrond geraakt. De neo-klassieke arbeidsmarkttheorie, waarbij aan het loon een allocatieve functie wordt toegedacht, blijkt echter soms nog wonderwel te functioneren. In het individuele arbeidsmarktgedrag blijkt de materiële factor een consistent gegeven. Werklozen klagen over van alles en nog wat, maar het is in belangrijke mate ook de materiële achteruitgang die hen in hun bewegingsvrijheid beperkt 9). Individuele mobiliteit kan worden gezien als een poging van de werknemer om te ontsnappen aan de geïnstitutionaliseerde loonmarkt, aan de rigide loonstructuur zoals die in de jaarlijkse cao-onderhandelingen min of meer marginaal wordt bijgesteld. De situatie op de arbeidsmarkt maakt individuele mobiliteit vanuit dat gezichtspunt voor veel werknemers nu bijna onmogelijk. Strengere selectie-eisen zorgen ervoor dat grotere groepen werknemers als werkzoekenden met een zwakke positie op de markt moeten worden getypeerd. Vanuit die situatie is het begrijpelijk dat de roep om hogere lonen nu vooral weer collectief wordt geuit en wordt meegegeven. Het zijn ook deze werknemers die het zich maar moeilijk kunnen permitteren om werkloos te worden, omdat er op de markt (al dan niet via om- of bijscholing) zelden een perspectief is voor lotsverbetering. Het zijn dan ook vooral de zeer loongevoelige werknemers met een sterke machtspositie, de z.g. „crossers”, die het zich nu kunnen veroorloven om op basis van een hoog loon (en dus een hoge uitkering) enige tijd werkloos te zijn en de kans af te wachten.

Humanisering van arbeid

De stelling is dus dat we de materiële factor te weinig hebben onderkend en te lang hebben overgoten met het sausje van de immateriële arbeidsmotivatie zonder dat dit laatste gevolgen had voor b.v. de zeggenschapsverhoudingen in de arbeidsorganisatie. Mede hierdoor is de plaats die arbeid in het persoonlijk leven inneemt van steeds geringer belang geworden. Zo stelt Dubin c.s. dat maar weinig mensen arbeid ervaren als een „central life interest” 10). Goldthorpes bevindingen sluiten hierop aan 11). De

relatie mens-werk wordt teruggebracht tot de louter economische factor. Het privé-leven en een instrumentele oriëntatie kunnen worden gezien als elkaar wederzijds versterkende aspecten van een bepaalde levensstijl.

Het gewicht van de materiële factor is onlangs nog eens aangetoond door Goldschalk 12) in zijn studie over de Amsterdamse Stadsreiniging. Het betalen van extra premies variërend van 15 tot 25% levert voldoende arbeidsaanbod op (er is zelfs een wachtlijst). De tol die moet worden betaald is echter onevenredig hoog. Het merendeel van de werkers moet tussen het 40e en 50e levensjaar worden afgekeurd. Het ziekteverzuim bedraagt 30%. Zo lossen extra premies wel recruiteringsproblemen op (weinig behoefte aan gastarbeiders), maar creëren geen humane arbeidsomstandigheden. Met betrekking tot het gestegen ziekteverzuim heeft Becker 13) er overigens op gewezen dat dit niet alleen het gevolg is van de ziekmakende eigenschappen van arbeid. Het ziekteverzuim is tevens een afspiegeling van het toegenomen individualisme. Het individu heeft sterke rechten en vrijheden tegenover de collectiviteit verkregen. Hij of zij staat vrijer tegenover het werk, een minder traditionele gezagsaanvaarding gaat gepaard met een grotere behoefte aan vrije tijd, een waarde die een bredere erkenning heeft gekregen. Kennelijk is de toegenomen vrijheid niet gepaard gegaan met een toename van de individuele verantwoordelijkheid. In de arbeidsorganisatie b.v. zijn formele en materiële onderschikking gebleven.

Betekent dit nu dat we het proces van humanisering van de arbeid maar moeten stoppen? Integendeel. De toegenomen, maar overigens latent altijd al aanwezige instrumentaliteit, kan ook gezien worden als een reactie op het onvermogen om de toegenomen individualiteit in de arbeidsorganisatie een plaats te geven. Het is immers heel wel mogelijk gebleken om met een niet-instrumenteel gericht beleid niet-instrumentele reacties op te wekken. Walravens 14) heeft daar goede voorbeelden van gegeven en tevens gewezen op de geringe aandacht die bestaat voor de relatie tussen arbeidsoriëntatie en de invloed en machtsverdeling in de arbeidsorganisatie. De extra beloningen voor vuil en zwaar werk kunnen worden gezien als pogingen van de werkgevers en werknemersorganisaties om, zoals traditioneel ook gebruikelijk is, in te schieten op wat Hertzberg de „hygiene factors” noemde; de „dissatisfiers” aanpakken en de „satisfiers” de arbeids-

motiverende factoren buiten beschouwing laten. Een dergelijke inwezen negatieve benadering van de problematiek kunnen we ons gegeven de huidige economische situatie nauwelijks veroorloven, omdat het uiteindelijk zal leiden tot verspilling van menselijke energie, tot arbeidskostenverhoging en inflatie. Het enige positieve effect op langere termijn kan zijn dat vuil en zwaar werk zo duur wordt dat het interessant wordt om nieuwe technieken of organisatiepatronen toe te passen.

De meest verstrekkende conclusie die men uit deze overwegingen kan trekken is de uiteindelijke noodzaak om te komen tot vormen van werknemerszelfbestuur. Van Putten 15) heeft dat onlangs nog eens kort uiteengezet. Men kan echter heel wel vanuit een wat bescheidener optiek vertrekken. In dat verband is de recente studie van Van Zuthem 16) vermeldenswaard, omdat hij ook een poging doet om op tal van punten de werknemersverantwoordelijkheid een wat concretere inhoud te geven. Dat dit democratiseringsproces, hoe schoorvoetend ook ingezet, voortgaat bewijzen de, ook van de kant van de overheid gestimuleerde, COP-experimenten die ervan uitgaan andere zeggenschapsverhoudingen te creëren.

In die zin zal ook het begrip humanisering van arbeid inhoudelijk van betekenis moeten veranderen. In andere zeggenschapsverhoudingen kan de werknemer op zijn verantwoordelijkheid worden aangesproken, zowel m.b.t. de materiële arbeidsvoorwaarden als m.b.t. de werkgelegenheid. Alleen dan kan een oplossing worden gevonden voor de gebrekkige beheersbaarheid van onze sociaal-economische orde en de verzorgingsstaat.

Leo Faase

9) L. Faase, o.c., blz. 81.

10) R. Dubin c.s., Central life interests and organizational commitment of blue-collar and clerical workers, *Administrative Science Quarterly*, september 1975, blz. 411.

11) J. H. Goldthorpe c.s., *The affluent worker: industrial attitudes and behaviors*, Cambridge, 1970, blz. 175.

12) J. J. Godschalk, Gastarbeid en het vuile werk, *Sociologische Gids*, 1978, nr. 5, blz. 367-368.

13) *NRC Handelsblad*, 12 november 1979.

14) A. Walravens, Arbeidsoriëntatie, oorzaak en gevolg, in: J. J. J. van Dijk en P. J. A. ter Hoeven, Het vermoeide arbeidsbestel, Alphen a/d Rijn, 1977, blz. 128 e.v.

15) *NRC Handelsblad*, 13 november 1979.

16) H. J. van Zuthem, *Macht en moraal in arbeidsverhoudingen*, Assen, 1978.

adverteer in ESB

Boeken nieuws

**A.W.M. Teulings (red.): Herstructure-
ring van de industrie. Praktijk, beleid en
perspectief.** Reeks arbeidsverhoudingen,
Samsom Uitgeverij, Alphen aan den
Rijn, 1978, 296 blz., f. 42,50.

De Bedrijfssociologische Studiedagen
1977 waren de bron voor deze uitgave, die
een bewerking is van de conferentiebij-
dragen. Aan de orde komen de verschil-
lende vormen van herstructurering, de
maatschappelijke oorzaken zowel als de
gevolgen van het herstructureringspro-
ces.

Partij, parlement en activisme. Kluwer
BV, Deventer, 1978, WBS-cahiers, 139
blz., f. 16,50.

Het rapport is een evaluatie van de
„actiepartij“-gedachte, die in 1973 door
het PvdA-congres tot officieel beleid
werd verheven en bespreekt de mogelijk-
heden om deze strategie in praktijk te
brengen. Functionele werkgroepen,
vrouwen- en jongerenorganisaties kun-
nen door betrekkingen te onderhouden

met maatschappelijke bewegingen en
organisaties een wisselwerking bewerk-
stelligen tussen parlementaire en buiten-
parlementaire socialisten, aldus het rap-
port.

**Norbert Dittmar: Handboek van de so-
ciolinguïstiek.** Het Spectrum, Utrecht
/ Antwerpen, 1978, 468 blz., Aula paper-
back 45, f. 39,50, Aula gebonden 5,
f. 49,50.

Deze Nederlandse vertaling is een ge-
reviseerde uitgave van een oorspronke-
lijk Duits boek. Het geeft een overzicht
van theorieën en onderzoeksresultaten
tegen de achtergrond van de traditionele
tweedeling in de taalsociologie tussen
„deficithypothese“ en „differentiecon-
ceptie“.

**A. de Haan en J.P. Aalbers: Practicum
administratieve organisatie/administra-
tieve controle.** Gouda Quint BV, Arn-
hem, 1979, 54 blz., f. 11.

Deze bundel bevat oefenmateriaal
voor de vakken administratieve organi-
satie en administratieve controle van de
examens voor accountant/administratie-
consulent (volgens besluit van 20 mei
1974, Stb. 304).

**Drs. J. R. Kuperus: Honderd gebundel-
de opstellen.** Friesland Bank, Leeuwar-
den, 1978, 210 blz.

Deze gelegenheidsuitgave is een keuze

uit de financieel-economische artikelen
die Kuperus als directeur van de Fries-
land Bank schreef voor het maandbe-
richt van de bank.

**Dr. G.M.J. Veldkamp: Afscheid van de
verzekeringsgedachte.** Kluwer BV, De-
venter, 1978, 26 blz., f. 14,50.

Rede uitgesproken bij de aanvaarding
van het ambt van bijzonder hoogleraar in
de leer der sociale zekerheid aan de
Rijksuniversiteit Leiden op 8 december
1978.

**A. Grootenboer en A. Luijten: Verde-
lingsvrije toetsen.** Van Loghum Slaterus
BV, Deventer, 1978, 112 blz., f. 18,50.

Per hoofdstuk wordt een parameter-
vrije toets besproken. De behandelde
toetsen zijn: de twee-steekproeventoets
van Wilcoxon; de Kaushal-Wallis-toets;
de Friedman-toets; de Cochran-toets; de
rangcorrelatietoets; de toets gebaseerd
op Kendalls concordantie maatstaf en
de runtoets van Wald-Wolfswitz.

**Drs. F.H.J. Nierstrasz: Bouwen en won-
en in perspectief.** Bouwcentrum, Rot-
terdam, 1978, 83 blz., f. 9,75.

Deze bundel bevat twee soorten arti-
kelen: de eerste groep gaat over uitgangs-
punten van ruimtelijk beleid; de tweede
groep betreft artikelen waarin
economische aspecten van het bouwen
en wonen aan de orde komen.

HOOGHEEMRAADSCHAP VAN DELFLAND

Het Hoogheemraadschap van Delfland heeft de zorg voor de waterkering, de waterbeheersing, de bestrijding van de verontreiniging van de oppervlaktewateren en het beheer van wegen in een gebied van 40.000 ha met 1,2 miljoen inwoners. Voor het bureau Beleids- en begrotingszaken van de secretarie wordt gevraagd een

Hoofd van het bureau Beleids- en begrotingszaken

Algemene informatie

Het bureau is belast met de beleidsadvisering op financieel gebied aan het bestuur, waaronder het opstellen van de begroting, de financiële begeleiding van grote nieuwe werken en het financieel toetsen van bestuursvoorstellen.

Functie-omschrijving

De betrokken functionaris zal als hoofd van het bureau, tevens plaatsvervangend hoofd van de afdeling, een belangrijke bijdrage moeten leveren in de voorbereiding van het financiële beleid. Naast het coördineren van de werkzaamheden van het bureau wordt van hem de ontwikkeling van initiatieven op het terrein van het financiële beleid verwacht.

Functie-eisen

Een voltooide academische opleiding economie met als specialisatie openbare financiën. Ervaring in een soortgelijke functie is van belang.

Geboden wordt

Afhankelijk van opleiding en ervaring kan bij aanstelling een salaris worden geboden van maximaal f 5.211,— per maand. Een verdere uitloop is mogelijk. De bij de overheid gebruikelijke rechtspositieregelingen zijn van toepassing. Een psychologisch onderzoek kan deel uitmaken van de selectieprocedure.

Inlichtingen omtrent de functie kunnen worden ingewonnen bij de heer C. A. Mensinga, hoofd van de afdeling Financiën, telefoon (015) 12 10 33, toestel 145.

Sollicitaties

Eigenhandig geschreven sollicitaties kunt u, binnen veertien dagen na het verschijnen van dit blad, richten aan de secretaris-
rentmeester van Delfland, postbus 3061, 2601 DB Delft.

Das Schweizerische Bankwesen im Jahre 1977. Orell Füssli Verlag, Zürich, 1978, 317 blz.

Publikatie van de Schweizerische Nationalbank. Overzicht van de ontwikkeling in de geld- en kredietsector van de Zwitserse economie.

Arnout Weeda: De Europese sanering. Economische eenwording in de praktijk. Sjaloom, Odijk, 125 blz., f. 12,50.

Dit boek wil een bijdrage leveren aan de maatschappelijk discussie over het hoe en het waarom van de Europese samenwerking. Niet door een utopische schildering van het gewenste Europa, maar door een feitelijke analyse van geschiedenis en praktijk.

Drs. C. J. Schieman en M. Huygen: Bedrijfsbestuur en -organisatie. Stenfert Kroese, Leiden, 164 blz., f. 19,50.

Het vak organisatiekunde blijkt de laatste tijd een steeds belangrijker plaats binnen het MBO te gaan innemen. Dit boek heeft tot doel de leerling een duidelijk inzicht te verschaffen hoe organisaties worden bestuurd en opgebouwd en waarom voor bepaalde bestuursmethoden en organisatievormen wordt gekozen.

H. Hendrikse e.a.: Militaire krachtsverhoudingen. Nederlands Instituut voor Vredesvraagstukken en Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1978, 79 blz., f. 8 (per post f. 9,70).

Als nr. 18 in de NIVV-reeks is dit boekje verschenen, dat ten doel heeft de lezer enige helderheid te geven in de verwarrende schattingen van de militaire krachtsverhoudingen in Europa.

International Energy Agency: Workshops on energy supply and demand. OECD, Parijs, 1978, 501 blz., \$ 30.

Deze bundel bevat twintig papers die geschreven zijn voor de „Workshops” van de IEA van 1976 en 1977 in Parijs. De auteurs zijn werkzaam in de industrie en op wetenschappelijke instituten en behandelen zowel theoretische als empirische aspecten van het energievraagstuk. De bijdragen zijn bijgewerkt tot eind 1978.

Het Ministerie van Economische Zaken vraagt:

beleidsmedewerker (mnl./vrl.)

Vereist: voltooide universitaire opleiding (economen, bedrijfskundigen en juristen). Ook zij, die binnenkort afstuderen kunnen reageren. Op dit moment bestaan met name goede plaatsingsmogelijkheden voor juristen met economie als keuzevak.

Een beperkt aantal vacatures kan op parttime-basis worden vervuld.

Vrouwen die menen aan de functie-eisen te voldoen wordt uitdrukkelijk verzocht te solliciteren.

Functieroulatiesysteem: jonge beleidsmedewerkers zullen bij hun indiensttreding worden opgenomen in het bij het Ministerie van Economische Zaken bestaande functieroulatiesysteem. Hierdoor kunnen zij zich met verschillende aspecten van het werk op het ministerie vertrouwd maken.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris: het aanvangssalaris bedraagt tenminste f 2967,- per maand, met een jaarlijkse verhoging van ca. f 140,- per maand, waarna een max. salaris van f 5211,- per maand kan worden bereikt. De salarissen zijn exclusief 8% vakantie-uitkering.

Het departement: de economische situatie stelt het ministerie voor zware opgaven. Snelle ontwikkelingen vragen snelle beslissingen. Het beleidsmatig voorbereiden daarvan betekent dan ook dat men werkt aan actuele problemen die veel contacten meebrengen met bedrijfsleven, belangenorganisaties, overheden en internationale organisaties.

Nationale en internationale politieke ontwikkelingen zijn duidelijk merkbaar binnen het departement. Plaatsingsmogelijkheden zijn er bij alle vijf directoraten-generaal en bij een aantal stafdirecties. De Staatsalmanak, waarin een organisatieschema van het Ministerie van Economische Zaken is opgenomen en waarin alle afdelingen met een globaal overzicht van hun taken zijn weergegeven, kan een eerste oriëntatie zijn. Nadere inlichtingen zijn verkrijgbaar bij de Directie Personeel van het Ministerie van Economische Zaken onder nr. (070) - 81 40 11, tst. 3264.

De verschillende beleidsfuncties hebben betrekking op verschillende deelgebieden, zoals industrievraagstukken, energiezaken, prijzen en mededinging, regionale economische politiek, midden- en kleinbedrijf, organisatieaangelegenheden, financiering en deelnemingszaken, exportbevordering, enz.

Schriftelijke sollicitaties onder vermelding van vacaturnummer 9-2796/0936 (in linkerbovenhoek van brief en enveloppe), en uw huisadres met postcode, inzenden vóór 7 januari 1980 aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1. Corr. adres: Postbus 20013, 2500 EA 's-Gravenhage.

W. B. C. Ebbinkhuijzen: Leerboeken informatica. Derde druk. Samsom Uitgeverij BV, Alphen aan den Rijn, 1979, 540 blz., f. 90. (+ antwoordenboek: 58 blz.).

Dit boek is bedoeld als begeleiding bij COBOL-cursussen en is ruim van voorbeelden voorzien (bijna 700). Meer dan 100 opgaven moeten de lezer in staat stellen om zijn kennis en vaardigheid te toetsen.

C. de Galan, J. P. Kuiper: Anders met arbeid. SMO Informatief 24, Scheveningen, 1978, 33 blz., f. 5.

In dit boekje vindt men twee „denk-oefeningen” m.b.t. het arbeidsprobleem, op twee verschillende niveaus, plus een discussie over de vraag of we de aloude band tussen arbeid en inkomen ooit kunnen verbreken.

Dr. H.W. ter Hart: Vestigingsplaatsaspecten van top-management. Verkenningen op het terrein van de transactionele geografie. Meppel, 1979, 280 blz., f. 47,50.

Geïnteresseerden kunnen dit proefschrift verkrijgen via overschrijving op rekeningnr. 21 32 48 611 t.n.v. de auteur bij Bank Mees & Hope te Amsterdam.

Dr. L. J. J. van Eekelen: Inleiding tot de geldmarkt en het geldmarktbeleid. Tweede druk. Meinema BV, Delft, 1979, 94 blz., f. 17,50.

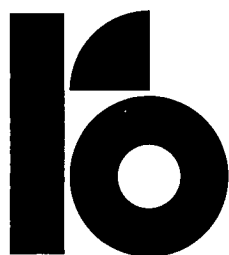
Tweede, uitgebreide en herziene, druk over de aard, de functies en de werking van de geldmarkt en het geldmarktbeleid. Met name wordt op de geldmarkt-ruimte en de autonome factoren nu uitvoeriger ingegaan.

Gespreide verantwoordelijkheid. Een christen-democratische bijdrage aan de discussie over de economische orde. Den Haag, 1978, 172 blz., f. 16.

Publikatie van het CDA, waarin vanuit een christen-democratisch gezichtspunt een schets wordt gegeven van de economische orde en waarin daarmee samenhangende concrete beleidsaanbevelingen worden gedaan.

Prof. Dr. H. G. van Meerhaeghe: Handboek van de economie. Achtste, herziene druk. Stenfert Kroese, Leiden, 1979, 432 blz., f. 62,25.

De eerste druk van dit boek verscheen al in 1952. Deze uitgave is zeer grondig herzien. Een aantal hoofdstukken is bijna geheel herschreven, andere werden ingekort.

de rijksoverheid vraagt

coördinerend medewerker (mnl./vrl.)

voor het Ministerie van Economische Zaken

t.b.v. het Directoraat-Generaal voor Industrie, Directie Algemeen Industriebeleid, (Staf)afdeling Analyse Methoden en Statistiek

De Stafafdeling Analyse Methoden en Statistiek heeft een brugfunctie tussen beleidsdirecties en bronnen voor het statistisch materiaal en is belast met het opbouwen van een statistisch informatie- en signaleringssysteem waarin per sector uiteenlopende en gedetailleerde industrie gegevens zijn opgenomen.

Taak: coördineren van en leveren van een zelfstandige bijdrage aan de werkzaamheden verbonden aan de opbouw van een geautomatiseerde informatiebasis voor de industriële beleidsplanning en de werkzaamheden verbonden aan de uitwerking van statistische analyses.

Vereist: universitaire opleiding op economisch gebied of MO-economie of statistisch analist. Ervaring op het gebied van de automatisering en kennis van het tot stand brengen van geautomatiseerde informatie-systemen; leidinggevende ervaring.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris: afhankelijk van leeftijd en ervaring max. f 5211,- per maand.

Sollicitaties inzenden vóór 28 december 1979.

Bovengenoemd salaris is exclusief 8% vakantie-uitkering.

Schriftelijke sollicitaties onder vermelding van vacaturnummer 9-3896/0936 (in linkerbovenhoek van brief en enveloppe) en uw huisadres met postcode, zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1. Corr. adres: Postbus 20013, 2500 EA 's-Gravenhage.